

Oral History Kosovo

INTERVIJU SA ŠĆIPOM MALJUŠI

Priština | Datum: 2. juni i 13. Oktobar 2013

Trajanje: 203 minuta

Prisutni:

1. Donjeta Beriša (Vodila intervju/kamera)
2. Igbale "Igo" Rogova (Vodila intervju)
3. Kaljtrina Krasnići (Kamera)
4. Nicole Farnsworth (Vodila intervju)
5. Šćipe Maljuši (Intevjuisana)

Simboli komentara u transkriptu:

() – emocionalna komunikacija

{ } – intervjuisani objašnjava gestovima

Ostali simboli u transkriptu:

[] – dodatak tekstu da bi se bolje razumeo

Fusnote su redaktorski dodaci koje daju više informacija o mestima, imenima ili o izrazima

Prvi deo

Nicole Farnsworth: Pričajte nam o vašom detinjstvu.

Šcipe Maljuši: Moje detinjstvo je bilo veoma bolno jer mi je, kada sam imala tri godine, umro otac, koji je bio prvi apotekar na Kosovu i ostavio moju dvadesetčetvorogodišnju majku kao udovicu. Naša kuća je bila kuća aktivista još od mog pradede, Hadži Zeke¹, dede pa do ostalih, svi su bili za oslobođenje ili slobodu Kosova i nacije. Bila je to veoma teška smrt za nas, a posebno je bila bolna za moju babu. I za mene je bila veoma bolna jer sam bila prvo dete i otac me je mnogo voleo, tako su mi rekli, jer ga ne pamtim. U trenutku kada sam to shvatila, kada sam shvatila moju veliku bol, odlučila sam u toj mojoj detinjoj glavi da budem jedno veselo dete. I ja sam svoj život ispunjavala zabavom, znači bila sam klovn, da uveseljavam druge kako bih odagnala bol. I dok sam tako rasla, počela sam da idem po naselju: malo po malo, išla bih po kućama koje su bile u žalosti i naterala ih da se smeju i da budu srećni. Moj cilj od malih nogu je bio da donosim radost, tu gde je tuga, i to me prati sve do danas.

Ali, kao dete sam odrastala u veoma tradicionalnoj i konzervativnoj porodici, u porodici gde je vladao red, gde je moja baba bila kraljica (smeje se), a takvom su je smatrali svi u Peći. Bila je među prvim ženama koje su otišle u Tiranu, u manastir kod časnih sestara da nauče da pišu, da čitaju i da se obrazuju. Bila je veoma obrazovana za to vreme. Bila je među prvim ženama koje su donele modu u Peć, izlazila je doterana i sa šeširom, s veoma lepim stvarima iz Grčke i Turske, i bila je ne samo jedna moderna žena, već i veoma pametna.

Pošto sam ličila na oca, ona, moja baba, se veoma mnogo vezala za mene, tako da sam spavala s njom i ona je odlučila da me učini čovekom. Znači, ona je rekla: „Trebalo da te pripremim da budeš čovek.“ Nisam razumela šta znači to da budem čovek. Znači, ja sam čovek sa dve noge, ja već postojim kao čovek. „Ne, ti nisi čovek dok ne postaneš čovek, dok ne budeš služila zemlji, naciji i dok ne budeš služila narodu.“ Zbog toga, ona me je učila mnogo čemu, učila me je o svemu, kako da radim i kako da se ponašam prema ljudima. Kao dete sam bila veoma znatiželjna, želela sam da znam o svemu i postavljala sam mnoga pitanja. Postavljala sam neumesna pitanja, jer u ono vreme kada je bilo mnogo pravila, kada bi devojka postavljala pitanja, to je bilo neumesno. Kada bih postavila neumesno pitanje, moja baba bi mi stisnula ruku i rekla: „Ovo nije mesto za takvo pitanje“. I, ponekad me je i tukla, jer, naravno, ja sam bila velika buntovnica.

Na primer, jednom sam otišla da se igram s dečacima, igrala sam se mnogo s dečacima. I, u ovoj našoj mahali je bilo dosta dečaka i devojčica, ali su devojčice bile mnogo pasivnije, a ja sam bila šef svima, dečacima i devojčicama, jer sam uvek bila u akciji. Jednog dana smo otišli da krademo džanarike.² Džanarike su zeleni plodovi šljiva. Otišli smo da krademo džanarike koje smo stavljali ispod bluze

(pokazuje rukama). I, našta drugarica Nazljija, jedna ona – to su bile njene džanarike, došla je kod moje babe i rekla joj: „Tvoja unuka krade džanarike u mojoj bašti.“ Naravno, baba me ubila na mrtvo, tukla me je, tukla i tukla, jer sam joj ukaljala obraz. Ja sam onda uzela sekiru da Nazljiji otkinem glavu što nas je izdala. Otišla sam sa sekirom na njena vrata. Naravno, izašla je njena majka, ja sam imala sedam godina, ali u u meni je albanska krv pa hoću da otkinem glavu nekome u tom dobu (smeje se). I, kada je izašla, njena majka mi je oduzela sekiru i otišla kod moje babe i rekla: „Tvoja ćerka je htela da odseče glavu mojoj ćerki.“ I opet me je baba pretukla na smrt, tako da sedam dana nisam mogla da ustanem, na nogama kao da sam imala zebrine šare od pruta. Ali, Nazljijina majka nikada nije vratila sekiru, znači za mene je važnija bila pravda: ona nije vratila sekiru, ja sam krala džanarike, ona mi je ukrala sekiru i tako je to bilo, ali sudbina te sekire nikad nije rasvetljena. Ja sam popila batine, Nazljija je špijunirala i sve to što se desilo je ostalo kao jedna uspomena. Žao mi je Nazljije, ona se sada nalazi u psihijatrijskoj bolnici, dok su svi njeni umrli. Htela sam da idem da je posetim pre dva dana, ali smo imali neke smrtne slučajeve pa nisam stigla, ali sledeći put kad budem došla u julu, otići ću da vidim Nazljiju jer joj dugujem. Imam dug prema uspomenama da se sretnem s njom, a i zbog toga što nema nikoga, da pokušam da joj pomognem, da joj pomognem da se priseti prošlosti, da joj pomognem ako je ta pomoć moguća. Ali, ja nikad nisam zaboravila Nazljiju iako je to bilo u vreme kada smo bile deca.

Nešto čega se rado sećam su groblja. Mi, kao deca, smo se igrali na groblju, ovde je bio park koga su zvali „Malo groblje“. Pošto mi je smrt bila bliska, zbog oca, nikako nisam mogla da se pomirim s činjenicom da mi je smrt odnela oca, tako da sam se stalno borila da dokažem da smrt ne postoji, da život postoji i posle smrti. I, svi mrtvi su za mene bili vojnici. I turski vojnici koji su tu bili sahranjeni još iz doba turske okupacije. I, kada su jednog dana odlučili da to groblje pretvore u park i da ga razore, ja sam bila užasnuta jer tako će moja davnašnja bajka koju mi je baba ispričala da nestane zajedno sa svim tim vojnicima. Za mene je nestajao svet u koji sam verovala ukoliko bi pomerili kosti vojnika, tako da sam organizovala decu da spasimo mrtve vojnike. Kada je došla sva ta mašinerija da prekopa groblje, ja sam sa decom skupljala delove kostiju i pokušala da kompletiram kosti za jednog čoveka. Kada bismo nalazili kosti od ruke, mi bismo pokušali da sastavimo ruke, kada bismo našli glavu, mi bismo je stavili u najlon, jednu po jednu: da napravimo ljude, da napravimo vojnike da ih ne unište mašine. U međuvremenu je došla moja baba, koja je, razumljivo, reagovala: „Deca mogu da se inficiraju jer diraju kosti koje mogu da prenesu neku bolest.“ Došli su i drugi roditelji koji su nam okupirali projekat i odveli su nas; istukli nas sve koji smo se tu zatekli, odrali su nas. Ja sam bila mnogo mala, sitna sa velikim ušima i tako je i to ostala samo uspomena. Znači, još kao dete sam želela da oživim uspomene iako se radilo o mrtvim stvarima, ali ja sam se borila da ih održavam u životu.

Bila sam veliki đavo, bila sam van vremena i van pravila, i moji su sa mnom imali velikih problema kada sam bila dete. Porodica nije bila kriva za to; to je bila jedna veoma tradicionalna porodica u Peći, bili su mnogo dobri, mnogo pametni. S ove druge strane, ovde, možete sve da ih vidite na ovim slikama ovde, moj deda je bio predsednik Đakovice, revolucionar, evo, s druge strane (pokazuje na zid). Svi su oni bili velike patriote, bili su u vlasti i ratovali su. Jedno dete kao što sam bila ja, uvek je sa svojim budalaštinama moglo da dovede njihovo ime u opasnost. Morao si da se ponašaš kao vojnik a ne kao dete, a ja sam se ponašala kao dete. Igrala sam se s dečacima, uvek sam bila jača od svih dečaka i devojčica koje su bile brojne, ali ja sam bila više kao muško, nisam se ničeg plašila. Imali smo brojne avanture. Recimo, tokom jednog intervjua s jednim mojim drugom pre nekoliko večeri, pozvao me je jedan bivši drug kod kapije i rekao: „Mi smo se svi plašili Šćipe, jer ona se nikoga nije plašila osim svog strica.“ On se meni činio ogromnim, postao bi strašan čim bi povisio glas, tako da sam drhtala čitavim telom. Kada bi mi opalio jednu ovakvu, ja bih tamo odletela (pokazuje rukama). Mene su mogli malo da smire jedino batinama, drugačije nisu mogli da me smire osim batinama.

Imala sam velike snove. Želela sam da pređem preko ove planine Rugova, jer se ovde u Peći nije ništa dešavalo, ljudi su se rađali, radovali se muškoj deci, zanemarivali žensku decu. Devojke bi se udavale, momci bi se ženili, bebe bi se rađale, ljudi bi umirali. Svi. I cirkus bi došao jednom godišnje. Cirkus je dolazio, ne znam odakle, a ja sam imala želju da igram u cirkusu. (...)

I, ja bih se prikrala cirkusu i gledala devojke na trapezu; bio mi je san da igram u cirkusu, jer nigde drugde nisam mogla da igram, kad sam primetila jednog veoma lepog momka i ušla u njegovu kabinu. I dok je on stavljao masku na lice da bi igrao klovna, ja sam stajala iza njega, i kad je okrenuo glavu ja sam ga poljubila. Bio je to prvi polubac jedne petnaestogodišnjakinje i to sa mladićem iz cirkusa. Kada sam izašla, pala sam; on me je izbacio napolje: „Izlazi, izlazi,“ jer ja sam bila mala, ali, u redu, bio je to moj prvi poljubac.

Izbacio me je napolje, tu negde gde su bili parkirani njihovi kamioni, i ja sam pala, jedan pas me je ujeo, ugrizao me za nogu i krv je potekla (smeje se). Isteklo mi je dosta krv, došla sam kući, a baba me obrisala kao general mrtve vojske, moja baba je bila general (smeje se), kada je počela da me tuče: „Šta ti se desilo sa nogom?“ „Ujeo me je pas.“ „Gde te je ujeo pas?“ „Kod cirkusa.“ „Šta si tražila tamo? E sada ću da ti pokažem, nikako da postaneš čovek, nikada nećeš biti čovek.“ Odrala me je: bam, bam, bam (pokazuje kako ju je baba istukla). Ja sam vrištala. Ona: „Još te nisam ni taknula, što vrištiš?“ Ja sam zvala komšije: „Upomoć! Spasite me, baba hoće da me ubije.“ Dobro, spasila sam se još jedanput. Tako...

Prvi san je počeo da mi se ostvaruje s prvom televizijom. Imala sam sedam godina kada smo kupili televizor, jedini u mahali (naselju) smo imali televizor i sva deca bi se skupila da gledaju – a tada se davao Miki Maus. Mi smo se svi zaljubili u Mikija Mause, kuku majko, koliko je to ime bilo lepo. I, ja sam odlučila, pošto je život na televiziji bio lep, a ovde se nije živelo jer je bilo mnogo žalosno i samo batine, znači, ja sam odlučila da uđem u televizor. Idem da probam da uđem u televizor, probam s jedne strane, ne ide, probam s druge, ne ide. Onda sam uzela jednu kutiju, isekla je, napravila sam kao televizor uvukla glavu unutra i tako sam išla po gradu: „Dobar dan, danas slušate najnovije vesti“. I ljudi su počeli da govore kako je devojka od Maljušaja poludela (smeje se) i dođoše kod moje babe. Opet batine... „Kako si izašla tako s kutijom da nam ukaljaš obraz?“ Tako, ja s kutijom na ulicama Peći. Znači, tako sam se ja ponašala.

Bila sam mnogo... Imala sam fotografsko pamćenje, nisam morala mnogo da učim. Bilo je dovoljno da samo jednom bacim pogled i sve sam znala napamet. Stvarno je bilo interesantno kako sam mogla da naučim tako odjednom. Naravno, u školi sam imala sve petice, ali mi je u školi bilo tako dosadno. Nastavnici su bili mnogo dosadni, učenici su bili mnogo dosadni, jer su bili ovakvi (pravi ukočeni položaj), nisu mrdali. A ja sam morala da radim nešto interesantno, da skočim s pendžera³ samo iz zabave. I, u školi sam bežala iz učionice, skakala sam s pendžera. Imali smo jednu drugaricu Kimetu, bila je divno dete, i kosa joj je bila lepa, i haljina joj je bila divna. E, Kimeta je mnogo volela da jede. Uvek je donosila doručak u školu i tokom nastave bi zavukla ruku u torbu, uzimala hranu i jela. Ama, volim i ja da jedem, ali ona nikad nijedan zalogaj nije podelila sa mnom. I jednog dana sam našla jednog uginulog miša, zamotala ga i stavila Kimeti uginulog miša; da bih joj ukrala hranu, ja sam joj stavila uginulog miša (smeje se). I ona zavuču ruku, pažljivo opipava, on mek, a kad je videla da je miš, onesvestila se. Da znaš kako me je učitelj uhvatio (smeje se), učitelj me je uhvatio za revere, noge su mi ovako visile (pokazuje prstima kako su joj visile noge), nije me pustio da hodam, uhvatio me je tako i izbacio napolje kroz vrata. Znači, bila sam mali monstrum, ali iz razloga što su uslovi bili dosadni, a ja nisam imala drugi način da se zabavim. Takve stvari smo radili u Peći.

Tokom mog odrastanja je sve bilo teško da se otkrije (smeje se), jer niko me nije pripremio za bilo šta, niko mi nije objasnio prirodan proces koji se odvija kod devojčice. Kada sam se rodila, moj otac je očekivao sina, ali sam se rodila kao devojčica i to mnogo sitna, rekli su mi da sam bila kao mače kada sam se rodila, toliko (pokazuje rukom kolika se rodila), i plus sam imala velike uši. Znači, moj otac je uzeo selotejp i zalepio mi je uši da mi se isprave. Ja u kolevci, on je hteo da me učini lepšom, nikako nije uspevao da me učini lepom. Mnogo su se trudili, ali ja nisam jela, plakala sam, znači od tada sam imala neku averziju – kuku šta me čeka u životu. I kada sam odrasla, deca iz mahale su me zvala „glavica belog luka“ i „golouška“. Znači, ja sam odrastala sa svim tim kompleksima, kao „glavica belog luka“, ali sam bila pametnija od svih tih „glavica luka“ oko mene. Veoma lepo... jednog dana sam bila na Rugovi, imala sam deset godina, tada smo leti išli na planinu da letujemo, tri meseca smo boravili tamo, i ja sam jahala konje kao oni mali Rugovci. Imala sam jednog druga, Zeku, bio je fantastičan, ja i taj Zeka smo bili najveći đavoli. Ustali bismo rano i u pidžamama jahali neosedlane konje, jahali smo konje bez ičega. Moj deda samo što nije ispustio dušu kada je to video, jer je kazao da ako padneš nećeš ostati živa, ali sam ja veoma dobro jahala. Hvatili smo zmije i njima plašili babu ili tetku, ko nam se nađe tu, ili bismo ih prosto bacili, tako da je bilo reagovanja. Jednom smo muzli žensko magare, imala je sivo mleko i dali smo teletu da pije mleko od ženskog magareta. Hteli smo da eksperimentišemo da vidimo šta će da se desi i, naravno, ništa se nije desilo.

Jednom sam uzela jednog zeca i učila sam ga da hoda kao pas. Vezala sam zeca konopcem, ali zec je zec, nije hteo da hoda kao pas. Mnogo sam zavolela zeca, tako da sam ga unela u kokošinjac da ga čuvam kako bih se i sutra igrala sa njim. To je bilo na Rugovski i sada, normalno, moja baba, moja baba je bila glavni element u mom životu. Obožavam je, i dan danas su žive uspemene na nju. I baba me zove: „Gde je zec?“ „Ubacila sam ga u kokošinjac.“ „Kako, more, u kokošinjac, sad će buve da ti pojedu zeca“. Aaa... ja ću da ubijem buve, uzmem sprej za cipele i odmah po zecu... tak, tak, tak, onda uzmem sprej za muve, pa njime poprskam zeca, naravno zec se oblizao i crkao. Kakva tuga, sahrana zeca je bila veličanstvena, stavili smo ga u kutiju za cipele, iskopali smo grob, ja sam ga oplakivala i patila misleći da sam ga ubila jer nisam znala da je sprej otrovan. Međutim, tokom noći su seoski psi iskopali grob i pojeli crknutog zeca. Uh, kakva smrt, suočavanje života i smrti je bilo... Možeš da zamisliš komadiće zeca kojeg su raskomadali psi. Strah od ozbiljnosti života je bio veoma veliki. Imala sam deset godina kada sam se igrala sa Zekom na planini i odjednom mi je niz noge potekla krv, ja sam se prestravila. Šta je ova krv, nisam znala šta je. Odem kog babe: „Oh, kuku majko, ubila sam se, krvarim.“ „Hajde, ubila si se, nije to ništa, proći će to.“ Krvarenje ne staje, a ja odem i sakupim malo lišća, ne znam kako da zaustavim krvarenje pa koristim lišće. Nisam uopšte sedela kod kuće, već po planini, ne znajući o čemu se radi. I ja se vratim, tetke sele i prave slatkiše jer sam postala žena. Kuku, u kakav sam plač udarila, kakva sam, more, ja žena? „Ne, sad si postala žena, ne možeš više da se igraš sa Zekom.“ „Kako ne mogu da se igram sa Zekom?“ „Sad si postala žena, ova krv pokazuje da ti ne možeš da se igraš sa Zekom.“ Deset godina, more, treba da se igram... Bio je to prelazak deteta u ženu, to je bilo veoma tragično za mene. Jer, nisam znala šta znači da budem žena. Dobro, prošlo je i to. Prošlo je nekako, izdržala sam nekako tih deset godina. I, počela je škola, počеше da mi brane ovo, da mi brane ono, ne možeš da se igraš sa dečacima, ne možeš da se penješ na drveće, ne možeš da skačes po groblju, nema ništa. Možeš da se igraš samo sa nekim pametnijim devojčicama, bilo je to totalno ograničenje. S onim budalama ne možeš, tako mi je rekla baba. Ta i ta je budala, ne ostade niko, a ja samo pitam: a ja? Od tebe moramo da napravimo čoveka. Ne trebaju ti drugarice, treba da postaneš čovek. Znači, proces stvaranja čoveka. U, vala, smučilo mi se. Kao četrnaestogodišnjakinja sam odlučila: revolucija. Potrebna je totalna reakcija, treba ovima nešto da pokažem, treba da naučim nešto ovu moju porodicu jer oni ništa neće da razumeju. Odlučila sam da pobegnem od kuće. Čitala sam neki časopis, jer sam mnogo čitala, kad naiđoh na tekst „Tom Džons pomaže talente među siročadima“. Razmišljam ja, ja sam siročče, otac mi je umro, majka ne figurira nigde, ionako je ostala

tako osetljiva, a ja siročica, a po mom mišljenju sam mnogo talentovana: da slikam da, da plešem da, pesnikinja da, šta god hoćeš. Bila sam tatamata, ja sam odlučila da idem kod Toma Džonsa, ali kako da stignem kod Toma Džonsa? Plan: prvi plan je bio da ukradem majci pasoš, drugi plan je da ukradem dedi pare, imali smo para, mi smo bili deca bogataša. Dedu sam zvala oče, pare je čuvao u jednom sanduku gore, bio je trgovac, para koliko hoćeš. I, pare su slagali u sanducima. A ja, hajde: „Majko, imam domaći zadatak da nacrtam rimski pasoš i novi pasoš, jel imaš ti pasoš?“ „Imam, dušo.“ „Hoćeš li da mi daš da vidim kako izgleda?“ „Da, evo pasoša.“ Uzela sam majčin pasoš i tobože sam crtala, ali sam gledala gde ga ona ostavlja među knjigama. Ha, pronašla sam! Uzela sam pasoš i otišla gore na tavan i iz dedinog sanduka uzela pet hiljada maraka, za koje si u to vreme, '70-tih, mogao da kupiš stan, skoro kuću. Napunim školsku torbu sa pet hiljada maraka i pozovem jednog druga i kažem mu: „Pronađi mi jedan taksu, da me odvede negde van države.“ Sve je isplanirano, trebalo je da sa školom idemo u bioskop, davao se neki film i čitava škola je išla da gleda taj film. I ja tobože idem da gledam film, ovi ne znaju, vratiću se kasno. Ujutro umesto u školu, uđem u taksu koji me je čekao ispred vrata, ja mu izbrojah pare. Napunila sam taksu voćem i povrćem, jer sam znala da su u Bugarskoj siromašni, pa kad budu videli voće i povrće neće da gledaju u mene... Gledala sam filmove, čoveče... i oni uzimaju povrće i voće. Stavila sam jedan jastuk ovde (pokazuje na krilo) sa crnom keceljom, nosile smo kecelje, stavila sam jedan jastuk, izgledala sam kao da sam trudna. Maramu na glavu, ko majka na slici, jer je ona od očeve smrti nosila crnu maramu, i krenusmo. Stigli smo pre ponoći na granicu, kada smo stigli sačekali smo smenu straže. I pet minuta pre nego što je smena nastupila, oni prvi su bili umorni, oni drugi još nisu stigli i mi pravo kolima. Oni me gledaju, ja muslimanka, trudna, malo mlađa, nisu mnogo obraćali pažnju, tap, otvore, voće i povrće, limuna i sve što hoćeš i, tako mi Boga, pogledaše pasoš, prošli smo. Dođosmo do Bugara, oni otvoriše, voće i povrće, limuna sve što hoćeš, sve pokupiše, totalna konfiskacija, nisu se obazirali na mene. Prošli smo, dođosmo do Turaka, tap jastuk u kola, minić dovde (pokazuje dužinu), kad su mi videli noge nisu me gledali da li sam majka ili nisam, prošli smo. Dođosmo u Istanbul.

Drugi deo

Kuku majko, u Istanbulu. Bio je hotel „Kent“ sa pet zvezdica. Odoh ja u hotel „Kent“ i prva stvar koju sam uradila je bila da kupim garderobu od crne kože i jednu kapu, tako da sam postala kuler, znaš. To je bilo vreme hipika i ja sam počela da gledam kako da stignem u London. Bre ovamo, bre tamo... bre družu se sa Amerikancima, sa drugima. I, stigla sam da odem na koncert Zekija Murena, on je bio zvezda. Dala sam mu jednu crvenu ružu, on mi je poljubio ruku što je za mene bio veliki događaj, da mi Zeki Muren poljubi ruku. Inače ništa, kupovala sam lilihip i slatkiše, šetala sam se ulicama, družila se sa hipicima. Ovde kod kuće je nastao smak sveta. Na kraju su otkrili da sam pobešla od kuće, to je bilo nešto strašno za moju porodicu. Ali ja nisam pobešla da bih se udala, što je bilo pozitivno, jer sve devojke su samo bežale kod muževa. Ali ja nisam pobešla kod muža, ja sam pobešla iz države. To je bila velika stvar. Šta da se radi sada, proglašen je dan smrti, moja baba je otvorila vrata da primi saučešće. Ona je tražila da joj donesu unuku, živu ili mrtvu da me dovedu, jer ne može da živi bez mene. Hoću da znam gde joj je grob. Interpol je počeo da me traži, po čitavoj Evropi. Otkrili su da sam u Turskoj, onda je počeo Interpol u Turskoj, dolazili su tri puta u Tursku, majka sa stricem, ali nisu mogli da me uhvate. Išla bih tamo amo, ali sam im promakla. Na kraju, jedan drug koji je bio angažovao taksu, došao je u Tursku i pitao me: „Hoćeš li da ideš u London?“ „Da, more.“ „Ali treba da pokrademo jedan dućan.“ Nema problema. Ti ćeš da ideš u dućan, ja ću da šarmiram prodavca. Ti ćeš da razbiješ kasu, jer sam potrošila pare, potrošila sam ih. Skoro sve sam potrošila. Na kraju, sve sam

potrošila. „Hajde da pokrademo te pare, pa platimo jedan brod i odemo do Londona.“ Nema problema. Znači, trebalo je da tog starca namamim nekim seksi ponašanjem ili tako nešto, znaš... Dobro, ja sam se spremala da budem neka Mata Hari, kad je došla policija. On me je bio izdao, jer je policija poslala Ferida, našli su taksistu, a ovaj je ispričao Feridu, taksista je ispričao u kom hotelu me ostavio i tako su me izdali. Spremala sam se da nekako napadnemo taj dućan, kad eto ti policajca. I on kaže: „Izvini da li ti je ova malo poznata?“, pokazao mi je sliku. Rekoh mu: „Vala, to je tvoja kćerka?“ Gledam samu sebe, a na turskom kažem „Tvoja kćerka, a?“ „Ne, ne,“ kaže on „ova nije moja kćerka, ovo si ti.“ Ne, ne, „Ben, jok¹“ nisam ja ta. I vadi on sliku majke, pokazuje mi, ja gledam svoju majku. O Bože što me suočavate sa stvarnošću: „Što je lepa ova tvoja žena.“ „Ne,“ reče, „ovo je tvoja majka.“ „Ne, nije moja majka.“ „Dobro,“ reče „kaži ko ti je otac?“ „Evo ovde je taj i taj.“ Hajde ti u policiju, jer turske devojke ne odsedaju u hotelu. Kažem mu da me je otac doveo na doručak. Kaže: „Otac? Turski očevi ne dovode kćerke u hotel.“ „Dođi da vidimo ko si ti.“ I odvede on mene, ja sam pokušala da pobegnem, ali me uhvatiše kao miša, malo dalje, svi su došli kolima, jedno sto policajca tamo. Uhvatiše me i uvedoše u kola, a ja sam pokušala da pobegnem jedno tri puta, odvedoše me u jugoslovensku ambasadu, u ambasadu bivše Jugoslavije, gde je bio jedan veoma pametan ambasador. Kaže: „Devojko, ti imaš četrnaest godina, mi moramo da te vratimo kući.“ „Ne može, ne možete da me vratite kući, ubiće me, ne mogu da se vratim kući.“ „Poslaćemo te avionom do Beograda.“ „Ja ću da skočim iz aviona, vi me ubacite u avion, ja ću da iskočim iz aviona.“ Ambasador se uplašio, reče: „U protivnom, ja ovde ne smem da te držim, jer si mnogo opasna, ako te zadržimo, ti ćeš opet da pobegneš, ako nam opet pobegneš mi više ne možemo da te nađemo.“ I u zatvor, smestiše me u zatvor, bio je kraj Ramazana, početak Bajrama. Ščepali su me za vrat...smestiše me u zatvor, u jednu ćeliju. Tamo su bili muškarci, ja sam tu bila smeštena. Bio je jedan zid napola srušen, ja pocepah moj kaput, zakačih ga za cipele pa ga prebacih preko zida, popeh se na zid pa preskočih s druge strane zida, kada me je tamo primetio jedan policajac i vratio me unutra; ja sam po drugi put pokušala da bežim iz zatvora.

Dovedoše jednu stariju ženu, a ja kao pravo dete lupam po zidu, vrištim, kažem bolje da poludim, možda mi dovedu psihijatra, oni me povedu kod psihijatra a ja pobegnem. Da, da, pravila sam planove kao u filmovima, spremna. Kao što rekoh, dovedoše ovu ženu, rekoh: „Da odvedem ovu ženu do kupatila, jer ona je žena?“ Oni rekoše: „Hajde, povedi je u kupatilo.“ Ja je povedoh do kupatila i pobegoh. Na izlasku naiđem na generala, uhvatio me je za kosu i ubacio unutra; nisam se spasila. Dovedoše i neke prostitutke, one bi me dirale, vukle za uši, morala sam da se borim, jedne noći su bili doveli njih desetak. Ja mala, pa ovako (zauzima odbrambeni položaj) da me niko ne dira, slike iz pakla. Jedan policajac se bio posebno zaljubio u mene, progutao je mamac, donosio mi je hleb, jer u Turskoj ako nisi imao para da platiš hranu nisi imao šta da jedeš. Taj zatvor je bio tranzitni, i taj momak mi je donosio da jedem, delio je hleb sa mnom; posle mi je pisao, deset godina mi je pisao. Bio je mnogo dobar, bio je sladak. Dobro, u to vreme me nije interesovao mnogo. Dođe moja majka sa stricem da me uzmu, kijamet², došao je sudnji dan. Kažu mi: „Imaš dva izbora, izaći ćeš pred sudiju a mi imamo jednu ženu koja će da traži da te usvoji. Ako želiš, možeš da ideš sa tom ženom, ako ne, onda ideš sa tvojom majkom.“ Izvedoše svoju majku i tu ženu, plavušu, obučena u teget kostim sa jednom belom linijom, sećam se, bila je mnogo lepa. Ah, kakva lepota. Bilo bi fantastično da idem sa tom ženom, posmatram ja tu ženu. Kažu mi: „Ova žena želi da te usvoji, a ova druga žena je tvoja majka.“ Nisam nikako htela da priznam da je ona moja majka, nije moja majka. Moja majka je crnka, stavila je crnu maramu, mala, bila je, da, bila je. „Zašto si nam bre, zlato, napravila sve ove crne stvari?“ Gledam je, mislim da li mogu da idem kući s ovom ženom? Ne bre, ne mogu. Mislim, s ovom drugom ženom, s ovom princezom bih morala da živim ovde, ne bih mogla da živim jer ne znam turski. Hajde, idem s mojom majkom; povede me ona zajedno s mojim stricem, i samo što smo izašli kroz vrata, uhvatiše me i zavezaše konopcem ovako (zauzima poziciju kako je bila vezana). Povedoše me kod jednog rođaka, uvedoše me u jednu sobu bez prozora i zatvoriše vrata. Pored toga, poduprlu su vrata stolom i stolicama samo da ne

pobegnem. Majka me je postavila pored zida da spavam. Žalila sam se da mi je usko, a ona: „Hade, majket ti, bolje ti je sa te strane.“ „Zašto tamo? Hajde da spavam s ove strane.“ „Ne,“ reče, „ja ću da spavam s ove strane, jer sam te se uželela.“ Kakva želja, nije mi dozvoljavala da mrdnem. Čitava porodica me je gledala u čudu. Dođosmo u Peć. Kada smo stigli na granicu bivše Jugoslavije, došao je onaj oficir koga sam bila prevarila. Opalio mi je jedan šamar i rekao: „A, ti hoćeš da pobegneš?“ Opalio mi je još jednu šamarčinu da mi se glava okrenula za 360 stepeni.

Batine su bile svakodnevne. Otišli smo i stigli u Peć. Kada smo stigli u Peć, mislila sam da će da me ubiju, ali niko nije reagovao. Dovedi su hodžu da nadamnom peva *dua*³, da istera đavola iz mene. Rekoh, srećno bilo, đavo je već ušao u mene. Nešto je otpevao, ali niko ništa nije pričao. Kazna je bila mnogo bolna, ćutanje. Čitav grad se dogovorio da me totalno ignoriše i ja sam postala senka sa petnaest godina, nisam ni napunila petnaest, imala sam četrnaest godina. Zamislite, išla sam gradom, žene bi izlazile na prozore, taka, taka, taka pričale jedna s drugom, ali meni se niko nije obraćao, ni kod kuće, ni u školi, ni nastavnicima, ni učenicima. Bilo je to mnogo bolno, sada mi se plače (plače). Šest meseci totalne kazne, dok jednog dana kada sam stigla kući iz škole, nisam videla da moj stric stavlja rešetke na prozore. Pitala sam ga: „Zašto stavljaš te rešetke?“ On mi reče: „Da ne uđu lopovi.“ Ja: „Mi nemamo lopova.“ On: „Lopovi.“ Dobro, mene su zatvorili, odvojili su me od škole i zatvorili me u tu sobu na godinu dana. Nema škole, nema knjiga, skratili su mi kosu. Ostala sam u svom svetu, ali moj svet je bio veoma lep, na čelu s ovima s druge planete – pročitala sam neke stvari koje sam pre bila napisala, pričala sam sa ljudima s drugih planeta, jer nisam imala s kim da pričam, osim sa zidovima. I ja sam zamišljala kako oni dolaze i pitaju me: „Koja je tvoja želja? Jer mi smo tebi na usluzi.“ I ja bih im rekla: „Pojedite moju porodicu, neka potpuno nestanu.“ (smeje se) Šta znači da dete bude buntovnik i revolucionar. Ostala sam godinu dana u kućnom pritvoru i tu se razvila moja mašta. Stajala sam kod prozora kada su dolazile drugarice iz škole, gestikulirala sam da ih nasmejem, nikada se nisam predavala. I, kada sam napunila šesnaest godina, petnaestu sam provela zatvorena, odlučila sam da izvršim samoubistvo tako što sam popila sve dedine lekove. Naravno, oni su приметli da se nešto čudno dešava, jer sam inače stalno pravila buku a sada je tišina zavlada u kući. Oni su videli da nešto nije u redu s tom devojkom, jer je ona do sada lupala po zidovima i po vratima. Šta se desilo? Otvorili su vrata, našli su me polumrtvu i odveli me u bolnicu gde su mi spasili život. Spasila sam se! Bio je tamo jedan psihijatar, Srbin, koji je rekao mojoj porodici: „Ovo dete traži slobodu, ukoliko joj ne date tu slobodu ona će opet da pokuša samoubistvo, tako da treba da joj dozvolite da se vrati u školu. Ukoliko joj ne dozvolite da se vrati u školu, ne garantujem da će preživeti.“ Onda su odlučili da mi dozvole da idem u školu, uz služavku, ona mi je nosila torbu, tobože ona je tu bila da mi nosi torbu, pratili su me. Imali smo dve služavke, one bi me dopratile do škole i natrag. Sada deca bogataša to isto rade, ali u to vreme nismo imali potrebe za zaštitom. Kako bilo, u školi sam imala sve petice, završila sam školu sa sedamnaest godina.

I dozvolili su mi da idem na studije, da studiram farmaciju u Beogradu. Otišla sam u Beograd da studiram farmaciju, mrzela sam farmaciju, gde ima da pesnik postane farmaceut, tako ti Boga, ne može. I odoh ja za Beograd, to je bio moj oproštaj s porodicom. Onda se u mom srcu desila velika promena, jer sve što sam tražila kao dete je bila ljubav, zaštita i sloboda. Sada, ovi mladi imaju sve to, ali ja to onda nisam imala, a moja porodica nije razumela da ja to tražim. Sve to sam tražila na buntovnički način, nisam znala kako da tražim ljubav, a oni nisu znali kako da mi je pruže. Od tog momenta kada sam napustila svoju porodicu, ja sam je tražila. Čitavog života sam tražila porodicu kod tuđih ljudi. Tražila sam majku u nekoj drugoj ženi, u majkama mojih drugarica, tražila sam oca u očevima drugarica, tražila sam strica, tražila sam čitavu moju porodicu. Blago mog života sam tražila u Beogradu i po čitavom svetu, i kad sam ih našla, oni su otišli, oni su umrli, ali ja sada hoću da oživim moja sećanja. Trudim se da sačuvam decu. Da znaš kako sam sačuvala ovu decu? Hoću da ih oživim,

jer su oni stvarno bili u pravu, oni su bili dostojanstveni ljudi, u mojoj porodici je bilo samo umiranja, za pedeset godina redom samo smrt za smrću. Oni nisu imali vremena i prostora da se bave jednim detetom čija je znatiželja išla preko Rugove, koje je želelo da otkrije Rugovu.

Moj život je bio jedna velika avantura, ne znajući koliki je veliki bol moje porodice. Zamisli, preskočiću malo, jer pre dve godine smo imali sunećenje to dvoje male dece koje imamo. Bilo je to prvo slavlje u našoj kući nakon pedeset, šezdeset godina, poslednjih šezdeset godina. Znači, nijedna radost, samo smrt, smrt. I 19. jula je bilo to slavlje, bilo je to veselje, a ja sam mojoj tetki, koja je bila mnogo bolesna rekla: „Nemoj slučajno da napraviš grešku i umreš pre 19. jula, jer kuku tebi ako mi pokvariš veselje.“ Jer, uvek ti nešto pokvari veselje. Ti ne smeš da umreš, ona nije umrla. Preživela je, još uvek je živa.

Moje bežanje od kuće je primoralo mnoge roditelje da se zamisle nad svojim ponašanjem prema ćerkama. Nakon ovog mog gesta, nakon dve godine, otvorila se baletska škola za devojkice. Znači, u gradu je dozvoljena baletska škola, počela je drama, devojkama je dozvoljeno da učestvuju u dramskim predstavama. Naravno, meni nisu dozvolili, ali drugima jesu. Ili kad smo obukle najlon čarape, ja sam zbog najlon čarapa dobila batine. Kada gledam današnje devojkice kako se oblače, ja ih gledam sa setom, ah, kada bih imala još jedan život i da uživam u ovoj slobodi, da budem kao današnje devojkice, da oblačim šta hoću, da hodam kako hoću, u tim haljinama... Jednom sam u intervjuu rekla da smo se za vašu slobodu mi žrtvovali, ne treba da nas zaboravite jer nas je to mnogo koštalo. Zbog tih čarapa, dva dana nisam bila u školi, jer čim sam ih obukla, odrali su me od batina, tako da nisam mogla da dođem k sebi, tako se to desilo.

Dobro... ja sam ostavila studije farmacije u Beogradu nakon dve godine. Studirala sam psihologiju, ostavila sam psihologiju, otišla sam u Belgiju i vratila se. Napustila sam francuski i na kraju sam ostala na fakultetu za albanologiju i albanski jezik, jer sam sanjala o tome da pokažem priče babi, jer sam želela da budem spisateljica. Godine provedene u Beogradu su bile najljepše godine mog života; u to vreme, u bivšoj Jugoslaviji odnosi nisu bili napeti. Naravno, ne treba da zaboravimo da je moja porodica bila progonjena od početka, ali ja to nisam tako doživela, jer u mojoj glavi nije bilo nijedne ideologije osim slobode. Nisam imala neku političku ideologiju i nisam se bavila tim stvarima. Kao umetnica sam uvek bila željna da istražujem umetnost i tog čoveka kakvim je moja baba htela da me napravi. Ja sam stalno tražila da to budem. Htela sam da podignem nivo svesti iznad običnog čoveka. Takav život gde se samo jede, spava i udaje nije bio dovoljan. Ja sam tražila nešto mnogo više.

U Beogradu sam stekla osnove znanja, znači išla sam u pozorište, otkrila sam operu. Opera me je fascinirala, pozorište me je fasciniralo, film, održavali su se filmski festivali. Bila sam u društvu beogradskih umetnika u pozoristu, bila članica udruženja „Borba“ (*Perpjekja*); albansko udruženje „Borba“, pisala sam za novine „Borba“. Bila sam članica folklor – igrala sam. Putovali smo po čitavoj Jugoslaviji, bila sam dobra igračica i to je bila moja strast. Bili smo profesionalno angažovani kako sa „Borbom“, tako i sa igrama u pozorištu „Borba“. Znači, sa albanskog aspekta sam pripadala grupi „Borba“ gde sam dala svoj doprinos kao student u sferama umetnosti. Takođe, objavljivala sam i na srpskom jeziku, tu sam počela da se afirmišem. Kao Albanka nisam imala problema jer sam im vraćala istom merom. Znači, u vreme kada su Albanci viđeni samo kao čistači ulica, ja nisam bila čistačica ulica, bila sam dete bogatih roditelja. Mi smo iznajmljivali stan, nosili smo veoma dobru garderobu, studirali smo – znači, imali smo veoma dobre materijalne uslove, tako da se nismo osećali kao čistači ulica. Ja se nisam identifikovala sa čistačima ni sa pekarima, ali sam bila spremna da se borim protiv tadašnjih konceptata u smislu da su mi govorili da su „svi Albanci isti, samo si ti drugačija“. Borila sam se protiv takvih, ja nisam drugačija, mi smo svi Albanci, mi smo svi isti i svi smo dobri. I vi ste čistači, i vi ste pekari, jer oni su nas razlikovali, a ja sam se borila protiv toga, a oni bi se onda izvinili, jer sam bila

na tom nivou da sam mogla da se borim protiv rasizma ili diskriminacije tog vremena koje nisam razumela dok nisam otišla u Ameriku.

Kada sam otišla u Ameriku, videla sam diskriminaciju u odnosu na crnce i u odnosu na američke Indijance, tada sam shvatila da sam i ja bila diskriminisana, jer kada sam videla šta se njima dešava, onda sam se pristetila da se to i nama događalo. I, moja patriotska svest je počela u Americi, a ne na Kosovu, ne u Srbiji. U Beogradu sam živela boemski zivot: tada sam svake noći izlazila s umetnicima, putovala sam, uživala sam. A studije su bile na drugom mestu, nisu me nimalo interesovale jer nisu bile mnogo atraktivne. Ali ipak sam završila albanski jezik i knjižvnost na Katedri za albanski jezik u Beogradu. I 20. juna 1980. godine je otvoren konkurs za razmenu studenata sa Amerikom; išlo se tri meseca da se nauči jezik i da se radi. Iskoristila sam šansu jer sam htela da idem kod Mikija Mausea.

Čitavog života sam maštala da idem u Holivud i da postanem glumica ili tako nešto. I da uđem u televizor, naravno. Ali, odoh ja u Ameriku, i u avionu sam sklopila pakt sa samom sobom. Šta ću da radim u Americi? Glumica... ne znam dobro jezik, imala sam težak akcenat i moj engleski nije bio dobar, znala sam ukupno pedeset reči. Slikarka, život slikara je veoma siromašan, treba da patim mnogo kako bih isplivala na površinu; igračica, dobila sam nekoliko kilograma, ne može. Ne mogu da budem glumica, ne mogu igračica, ne mogu slikarka, a sa poezijom niko ne može da zaradi pare za život, sa poezijom ne mogu. Hajde da postanem spisateljica, možda to upali – i, u avionu sam odlučila da postanem spisateljica. I, kad sam stigla u Njujork, Njujork je bio *magical*⁴: velike kuće, mnogo svetla noću. U Njujorku sam ostala četiri dana, naravno imala sam pedeset dolara u džepu koje mi je dala baba, to sam čuvala, i pedeset reči engleskog što sam znala; e s tim sam stigla u Njujork. I prvu stvar koju sam kupila je bila majica i sat sa Mikijem Mausom, što me je tada koštalo četrdeset dolara. I sve sam potrošila, ostalo mi je deset dolara za kartu do severnog dela Njujorka, gde je trebalo da radim u jednom domu za stare; meni je pripalo da radim u jednom domu za stare Jevreje, s tim kapama na glavi. I nisam imala dovoljno para za kartu, ali idući putem nađoh dvadeset dolara, kakva radost. Našla sam dvadeset dolara, kupila kartu i otišla u dom. Prva stvar je bila da nameštam sobe i da vodim ljude koji su bili hendikepirani i u kolicima u *dining room*, tu gde se jede, u trpezariju, i da zabavljam stare. Tu sam radila četiri meseca. Bilo je to jedno fantastično iskustvo, jer nisam znala ko su Jevreji, nikad ih nisam videla, nikad ih nisam upoznala. Pošto sam bila muslimanka, kada sam shvatila ko su Jevreji, bojala sam se da će da me zamrze. Ali oni su mi pružili veliku ljubav, oni su mi pružili toliko ljubavi, toliko razumevanja da su me naučili da učinim prve korake u Njujorku. Na primer, kada bi mi oni dali jedan dolar bakšiša, ja bih im rekla: „Ne, ne, nama to nije u tradiciji, moja dužnost je da vas odvedem u trpezariju, ne može!“ Vlasnica doma mi je rekla: „Hej ti, ti ćeš celog života da ostaneš siromašna. Zašto ne uzmeš bakšiš?“ „Ne, moj posao je da ih odvedem.“ Ona nastavi: „Uzmi taj bakšiš i daj meni.“ I ja bih uzimala bakšiš i davala njoj. Ona je sakupila dve hiljade dolara bakšisa. Sakupljala je od mene, jer ja sa mojim moralom (smeje se), tradicija moje babe, ponašala sam se u skladu s tim, ali tamo to nije palilo. Ali ja sam to koristila, odmah sam počela da se ponašam u skladu sa tradicijom moje babe. Ali u Njujorku su počele avanture, odlučila sam da se ne vratim na Kosovo, ja sam htela da doživim avanturu u Njujorku. Vratila sam se u Njujork iz tog sela sa četiri hiljade u džepu i odmah sam otišla da živim u Bronksu, tamo gde žive svi Albanci. Uzela sam pod kiriju jedan prazan stan, tu sam imala jednu staru pisaću mašinu. Odlučila sam da, sa te četiri hiljade dolara koje sam imala, objavljujem novine koje su se zvale „Glas studenta“ i počela sam da pišem o Mikelnadželu, o filozofima, o Gandiju. Dobro, pisala sam i o mnogim drugim stvarima o kojima albanska zajednica nije imala pojma, niti je imala taj nivo i volju da uči. Ali sam htela da ih učim o filozofiji; tako sam potrošila sve pare, izdala sam novine sa stotinama grešaka i išla od vrata do vrata da ih prodajem. Nisam uspela da sakupim više od dvadeset dolara i, tako sam, naravno, izgubila sve pare. Samo jedan broj tih novina je odštampan,

novine su se ugasile kao i moje pare. I, počela sam da radim kao konobarica, jer sam morala da jedem, nema problema. Tako su počele moje avanture u Njujorku.

1 Na turskom: „Nisam ja.“

2 Na turskom: smak sveta, sudnji dan

3 Muslimanska molitva

4 Magičan (eng.)

Treći deo

Sudbina je htela da nađem posao dadilje, da čuvam troje dece kojima je umrla majka. Oni su bili Jevreji, a njihov otac je bio čuveni advokat i tako su me primili na posao. Počela sam sa svim svojim nestašlucima. Recimo, trebalo je da idem na intervju, ali nisam imala šta da obučem, imala sam samo par crnih izbledeh pantalona. Kako da idem na intervju u tim pantalonama? Pokvasila sam ih, jer kada su mokre one izgledaju kao da su crne, obukla sam ih tako mokre i otišla na intervju. Kada smo stigli, uveli su nas u jednu sobu u kojoj su svi kauči bili beli. Kuku majko... Kako da sednem na beli kauč u mokrim pantolonama? Sela sam u mokrim pantolonama, i sada sam morala da igram svoju ulogu. Pitali su me: „Da li znaš da kuvaš?“ „Da.“ „Šta znaš da kuvaš?“ „Međunarodna, međunarodna jela.“ „Šta, koja međunarodna jela?“ „Italijanska, grčka, turska.“ „Koja italijanska jela?“ „Špagete.“ „Koja turska jela?“ „Musaku.“ „A, veoma lepo.“ I tako sam redom pričala, izgledala sam fantastično na tom intervjuu. Nakon pet dana su mi javili da sam primljena na posao. Došla sam da radim, kuća je bila veoma velika, beli kauči, bila su dva: jedan beo, drugi crni. Troje dece, fantazija. Pojma nisam imala da kuvam, nikad nisam skuvala ni dva jaja, a kamoli nešto drugo. Ali sam bila prva belkinja koju su oni zaposlili, bili su veoma srećni što nisam crnkinja, bila sam belkinja iz Evrope. Taj advokat je poznavao istoriju Kosova bolje nego ja, imao je knjige iz svih oblasti, tu sam naučila istoriju Kosova: ko je koga ubio, kada se to desilo, progoni, patnje. To sam naučila dok sam služila kod tog Jevrejina. I šta mi se dogodilo: jednog dana njegova žena mi kaže: „Jel znaš zašto smo te primili na posao? Mnogo smo se sažalili na tebe. Tog dana kad si došla, od straha si se upišala na kauč, tako da smo morali da peremo kauč.“ Rekla sam joj: „Nisam se upišala, nego sam imala mokre pantalone, jer bolje nisam imala.“ (smeje se)

U svakom slučaju, to je bila moja prva avantura, a deca advokata su bila veoma draga, deca bogataša. Pošto sam i ja odrasla u izobilju, nisam imala osećaj inferiornosti u odnosu na njih. Bila sam veoma osećajna, tako da sam im pričala babine priče. Oni su me mnogo zavoleli i ja sam njih zavolela. Pozvala bih babu telefonom i pitala je kako da napravim ćufte, kako da napravim ovo, kako da napravim ono. I tako sam naučila da kuvam, kod njih sam naučila da kuvam babine stvari, malo po malo, kako da spremam pitu i oni počеше da me tretiraju na osnovu jela koje sam spremala. Ovo je bila porodica koju sam obožavala, bila je kao moja porodica, ali u kojoj nije bilo nasilja. Bilo mi je žao, jer im je majka umrla, bila je bogata kao i moja. Ali, bili su obrazovani, sva pitanja su diskutovali za stolom. Znači, bol koji sam doživela u svojoj porodici pretvorila sam u nešto drugo u toj surogat porodici, tako da sam se ponašala kao član porodice. Ali moja sudbina je bila malo bolnija, takvu sam sudbinu imala.

Jednog dana sam počela da idem u školu da učim *hibru*, hebrejski jezik, i dobro sam pisala, tako da sam počela da pišem poeziju na hebrejskom jeziku. Po danu sam radila sa decom, noću sam išla da učim jezik. Dok sam išla, jedne noći su me udarila kola, to sam nekako bila predvidela, nekako sam osećala da će nešto da mi se desi, i dok sam prelazila ulicu, noge su mi se ukočile i udarila su me kola, znala sam da će da me udare. Imala sam osećaj da umirem, pre smrti. Znači, meni je duša izašla iz tela pre nego me auto udario, i ja sam to doživela. Videla sam čitavu planetu, videla sam kuću gde sam rođena, videla sam kuću gde živim, videla sam moje telo, učinilo mi se mnogo malim. I pomislila sam, znači to je bilo to, a? Izgledalo je kao oko, sve sam videla, ali telo je bilo slobodno, nije bilo ničim ograničeno. I u tom trenutku su me udarila kola, pala sam na kola, ostala u tom položaju, dok nisam čula jedan jak glas: „*Go back, go back!*“ „Vrati se nazad, vrati se nazad!“ I ja rekoh da neću da idem nazad. Videla sam jedan tračak svetlosti, da li je to stvarnost ili nije, ne znam, ali taj osećaj nikad ne prolazi, kao vlas kose koja se spustila i ušla u moje telo. Otvorila sam oči, i držao me je neki čovek. Ovako sam ga uhvatila za kaput (hvata svoju bluzu) i rekla sam: „*I believe in God, I believe in God*“, „Verujem u Boga, verujem u Boga.“ On mi reče: „Zatvori usta, brate, niko ti to ne brani, samo ti zatvori usta.“ I tu sam se onesvestila, pala sam u komu. U komi sam bila četiri sata, leva noga mi je bila smrskana, dok je gubitak sluha bio 40%, leđni pršljenovi su bili oštećeni, donji deo takođe, i ja sam od struka na dole bila paralizovana. U bolnici sam bila godinu i po dana. Operisali su me nekoliko puta. Nogu su mi nekako ispravili jer je bila ostala ukočena, ležala sam na leđima godinu dana u bolnici i mnogo sam se mučila, nisam mogla da se pomirim sa sudbinom da sam se pretvorila u beživotno telo. Od struka na gore sam bila veoma lepa, a i društvo je dolazilo da me poseti. Imala sam dugu kosu, kao mlada sam bila veoma lepa. I ja sam se stalno smejala i šalila, a oni bi došli da me oraspolože, sedeli su sa mnom u bolnici. U bolnici sam stalo zbijala šale, pristiskala sam dugmad, moja sreća što sam bila u Americi, bolnice su bile kao hoteli. Ja bih pritisla dugme za pomoćnika lekara i podigla noge gore i rekla bih: „Pomeraj mi noge.“ A oni: „Nemoj bre, imamo sto drugih poslova, nemoj da nas zoveš.“ A ja samo: „Pomeraj noge, pomeraj.“

Lekar mi je bio rekao da neću moći da idem bez kolica. Ako budem mogla da koristim kolica, ako budu sredili kičmeni stub da mogu da sednem u kolica, onda će to da bude fenomenalno. A ja sam rekla lekaru: „Ti grešiš, jer me Bog nije stvorio ovakvu. Ja moram da ustanem jer imam mnogo toga da uradim.“ I, ja sam nakon godinu i po dana sela u kolica uz svu moguću snagu koju sam imala i tako počela prve korake, nikad neću da zaboravim te prve korake. Trebalo mi je čitavih četrdeset pet minuta da napravim taj jedini korak. Telo me nije slušalo, sećam se da su mi išle suze, da mi je znoj curio niz šipke koje su mi bili stavili, a ja sam se mučila da napravim taj korak, ali nije išlo. Šest godina su me učili da opet hodam, ponovo sam počela da hodam, ali sam bila okovana šipkama, odavde (pokazuje od struka na dole, do nogu) do nogu dole, i tako sam hodala. Vratila sam se u kuću gde sam radila, primili su me i tako sam radila. Tako sam išla u školu, otvorila su mi se vrata škola. Jednog dana sam otišla... ovaj sin, Džoša, je bio odrastao i upisao se na „Sarah Lawrence College“, a ja sam otišla s njegovim ocem u „Sara Lawrence“ da mu sredimo stvari. Odem u koledž i zaljubim se u taj koledž. Bio je tako lep, kao u bajkama, te kuće... Tu je bio jedan kamen, ja sam sela na njega i zaplakala, plakala sam i plakala. Bilo je, ne nije bilo, ovo je bilo godinu dana pre nesreće. I ja sam otišla da smestim tog sina, kada sam sela na kamen i plakala, a njegov otac me pitao: „Zašto plačeš?“ Rekla sam mu: „Pa ova škola je za mene, a ja sam tako siromašna, skoro kao služavka.“ On mi je rekao: „Nikad se ne zna Maljuš, nikad se ne zna.“ On me tako zvao, „Maljuš“. Rekla sam mu: „Nemoj da se šališ, ja ni papire nemam, ni engleski ne znam... ovo je kao iz snova, gledaj tvog sina,“ i počela sam da plačem. Dobro, te noći Bog je poslao veliku glavobolju ovom advokatu, da nije mogao da digne glavu. Koledž je imao običaj da pozove nove studente sa porodicama da slave *freshman*, dolazak studenata. I, Džoša mi kaže: „Molim te dođi sa mnom, jer svi će da budu sa roditeljima, dođi sa mnom.“ I ja sam mu rekla: „*Okay*“ i otišla sam, da jedem i da pijem besplatno. Napila sam se kao top, tako, ufitiljila sam. I kažem

im da znam da sviram Mocarta na klaviru. Kakav Mocart, nikad nisam svirala klavir; sela sam i kao budala svirala klavir. Amerikanci su dobri, mirni, iako vide da si budala, neće da te prekinu. Ja im kažem: „*This is Mozart*“, „Ovo je Mocart“, a oni klimaju glavom: „*Very good, very good*“, kakav Mocart. Tu se zadesio jedan profesor, pisac, koji me je primetio i započeo razgovor sa mnom. Razgovarala sam četiri sata sa Alanom Gurganusom. Ne znam šta sam pričala, bila sam pijana, dobro, a on mi je rekao: „*I love your mind*“, znači: „Sviđa mi se kako razmišljaš.“ Dobro, hvala. „Da li želiš da studiraš?“ Rekoh: „Pa kako ne želim da studiram, ali nemam para.“ Pozovi me za tri dana, dobićeš *scholarship*, stipendiju, želim da budeš u ovoj školi, to mi je on rekao te večeri. Dao mi je vizit kartu, a nakon tri dana me pregazio auto tako da je ovaj razgovor završen. Nakon godinu i po dana, Alan Gurganus se sreo sa Džošuo: „Gde je ona žena koja je bila na *party*?“ Reče: „Pregazila su je kola.“ „Au, bre, izgubiće dvogodišnju stipendiju ako se ne javi za šest meseci.“ I pozove mene Džošua: „*Please come*“, „Molim te dođi, jer Alan Gurganus hoće da te vidi.“ Bila sam na štakama i sa šipkama. Kada me video, zaplakao je: „Šta je bilo?“ Rekoh mu: „Pregazila su me kola, vidi kako sam ostala.“ „Hoćeš da dođeš u školu?“ Rekla sam: „Doći ću.“

Znači, moj život koji se bio završio, tog trenutka je opet počeo. Škola se otvorila. Trebalo je da sada idem u školu, ali kako? To je bio moj san. Telo više nije imalo veze, telo više nije bilo važno. Kako da dođem do škole? Kako da dođem do te škole? I ja sam počela... Svakog dana su me odvodili na terapiju u bolnicu, tamo je bila jedna crkva, sa Jevrejima sam već završila. Sada sam počela da se bavim hrišćanima, crkva je bila „*First Baptist Church*“, Prva baptistička crkva. Oni su dolazili po mene, volonterski i vodili me u crkvu; tamo su me hranili, a ja sam naučila Bibliju napamet. Naučila sam sve o Hristu, htela sam da budem kao Hrist, jer je Hrist bio najlepší element u mom životu, bio je veoma lep, bila je to prava ljubav, postala sam drugarica sa Hristom. I ja rekoh: ili ću da budem kao Hrist ili ništa, a Hrist će da me izleči. Bilo kako bilo, došao bi čovek i povezao me kolima, a ja sam jednog dana zaplakala: „Šta ti je?“ „Vala, dodelili su mi *scholarship*, stipendiju, ali treba da platim još hiljadu pet stotina dolara za upis, jer je trebalo da sama platim jedan deo. I on mi za *Christmas*, Božić, donosi kao poklon ček na hiljadu pet stotina dolara od njegove žene i od njega kao donaciju. To se desilo. Sada, nisam imala ni deset dolara da odem u školu. Od Nju Džersija do Bronksvila, u Njujorku, mi je trebalo deset dolara da platim kartu do škole. I odem u jedan *diner* da popijem kafu sa tim zadnjim dolarom u džepu, čitav moj život je bila jedna tragedija, tragedija za tragedijom, i počnem da plaćem. Pita me neki čovek: „Šta ti je?“ „Evo dobila sam *scholarship*, primljena sam u školu, ovaj čovek mi je dao hiljadu pet stotina dolara, a meni je ostao samo ovaj dolar i ne mogu da odem u školu.“ „A da li možeš da radiš?“ „Mogu da radim“, kažem ja njemu da mogu da radim, a ovamo ne mogu da hodam. Dođi sutra u četiri sata da otvoriš *diner*, da otvorim restoran. „Dobro“. Dođem ja kući, izlazi komšijina žena, kakva podudarnost događaja. Izade ona i kaže: „Umro mi je otac, a ja hoću da poklonim sve njegove stvari. Hoćeš li ti ovaj bicikl? Da li znaš da voziš, možda ti pomogne da vežbaš noge.“ „Dobro!“ Na biciklu sa vrha brda pa dole do *diner-a*, na kraju ulice. U četiri izjutra bila sam ispred *diner-a* (rukama pokazuje put). Kada sam stigla tamo, on je bio Grk, uvek sam imala posla sa neprijateljima, ali oni nisu za mene bili neprijatelji jer su me voleli. Ne znam, ali ja ih nikad nisam gledala kao neprijatelje.

Kada je tu ušao taj Bil, on je postavio cigle duž čitavog šanka kako bih mogla da držim slomljenu nogu na ciglama i da je ne pomeram. I moj posao je bio da napunim koka-kole ovako (pokazuje rukama). Nogu sam držala na ciglama, štapove sam držala po strani, a desnom nogom sam se oslanjala na šank. Sedela bih tako, uzimala prljave tanjire i dodavala drugome i praznila koka-kolu (opisuje proces rada). I ja sam sam zarađivala osamdeset dolara dnevno. Pa onda i bakšiš koji su mi ljudi davali, niko nije primećivao da sam sakata. U dva sata sam napuštala posao, uzimala štapove, bicikl sam stavljala u taksu, jer nisam mogla da vozim uzbrdo, pa do kuće. Počela sam da radim za čuvenu glumicu Olimpiju Dukakis, napustila sam onu prvu porodicu, čuvala sam joj decu i pripremala hranu. Kada Olimpija nije

bila kod kuće, ja sam spremala hranu. Spremala sam ručak od dva do četiri deci Olimpije Dukakis. Živela sam iznad garaže, ali zbog toga što je garaža imala jedan prozor kroz koji je prodirala mesečina, ja sam krevet bila postavila kod tog prozora. Gledala bih mesec i zvezde kroz taj prozor i pisala poeziju, pisala sam. Zbog tog prozora sam živela u toj garaži bez ičega, samo zbog pogleda kroz taj prozor.

Bilo kako bilo, u četiri sam išla sa štapovima i sa knjigama na leđima do autobusa, pa onda autobusom od Nju Džersija do Njujorka četrdeset pet minuta. U pet sam hvatala metro da idem u Bronksvil i za trideset pet minuta, tačnije u 17:45, sam bila na železničkoj stanici u Bronksvilu gde bih uzela taksi do fakulteta. Od šest do devet uveče sam bila na fakultetu, pa zatim istim putem do kuće. Kući sam bila u ponoć, pa zatim četiri sata spavanja. To je trajalo dve i po godine. Tokom lečenja, tokom studija... te studije su bile moje bežanje od teške američke realnosti. Znači, bez papira, bez para, slabog zdravlja i bez porodice, bez ikoga, skroz na kraju sveta. Bilo je fenomenalno to što sam imala prijatelje i što sam bežala u lepotu ovog fakulteta koji sam završila pre Džoša. Završila sam fakultet uz pohvale, završila sam ga u decembru 1985. godine, počela sam 1983. godine, a 1985. sam završila. I 1986. godine sam počela master na New York University, i tu se desila jedna greška, jer sam ja aplicirala za književnost, a oni me poslali na umetnost. Završila sam *Performances Arts*, Pozorišnu umetnost, ne znam kako da tačno nazovem, zaboravila sam sada kako se tačno zvalo. Bilo kako bilo, ja sam u Americi počela da se bavim mojom profesijom tek na kraju, na samom kraju, znači 27 godina sam radila ranorazne stvari.

Bila sam *clown*, klovn; sama sa pisala svoje pesme, pisala sam poeziju. Lice sam mazala kao *clown*, klovn, obukla bih se, instrument sam kupila sama, kastanjete za decu, sve sam sama radila. Radila sam u Harlemu šest meseci kao *clown* jer nisu imali para, bili su siromašni i tu je počelo moje interesovanje za humanizam. Uvek su mi ljudi bili pri srcu, uvek sam volela da pomažem drugima, jer sam sama mislila da sam imala mnogo sreće. Kao dete, mi smo bili dosta bogati, ja sam prva imala bicikl, druga deca nisu imala bicikl, a ja bih svima davala bicikl, na kraju bi došao red i na mene da ga vozim. Znači, imala sam sreću u smislu da sam imala pogodnosti koje druga deca nisu imala. Želela sam da i moje drugarice imaju jer one nisu imale, nisu imale mogućnosti. Prva čokolada iz Italije – za mene, prva lutka iz Turske – za mene. Sve te stvari koje su bile važne za život, želela sam da imaju i drugi koji nisu mogli da ih imaju. Ovde sam počela da ulazim u svet onih koji nisu bile te sreće kao ja. I u Harlem sam išla svaki dan da zabavljam decu koja nisu imala šansu da slave rođendan, da plate, ja sam to radila besplatno. Na kraju sam, naravno, bankrotirala jer sam morala da živim. Trebalo je da kažem Bogu: „Hej bre, zašto mi šalješ ove ideje? Zašto mi ne šalješ neke druge ideje jer ovako nikada neću da zaradim novac?“ Okej, *give up*, digla sam ruke, ostavila sam to. Čuvala sam pse, čuvala sam decu, čuvala sam stare. Pripremala sam jela, postala sam *masterchef*, glavna kuvarica. Od toga da nisam znala da skuvam dva jaja, naučila sam da pripremam razna jela. Priremala sam hranu za *party*, za sedeljke, i za to dobijala mnogo novca koji bih potrošila na siromašne. Tako sam uvek bila bez novca i uvek sam imala novca. Nikada nisam imala i uvek sam imala. Ne znam kako da kažem.

Ova Amerika je za mene u neku ruku bila veoma dobra, jer sam htela da budem „neko“, da budem *insan* (čovek), to što je tražila moja baba. Posetila sam sva pozorišta, predstave sam gledala i po dvadeset puta. Po dvadeset puta, rekord je „*Phantom of the opera*“, „Fantom iz opere“, koga sam gledala trideset dva puta. Svako ko bi mi došao u goste, vodila sam ga da vidi Fantoma, znala sam pesme napamet, znala bih kada bi glumac pogrešio, sve sam znala. Sve predstave sam videla, sve opere sam gledala, sve balete sam gledala, sve što je bilo u sezoni u Njujorku sam gledala sa svojim gostima. Sav novac koji sam zarađivala je otišao na te investicije, da se obrazujem. Završila sam master tamo. U Njujorku sam stvarala, pisala, po danu sam radila, radila sam dva posla. Radila sam u kompaniji „*Editor and Publisher Company*“, koja je bila prva i jedina kompanija za novinarstvo u Americi. Oni su se bavili istraživanjem svih novina i novinara sveta; čuvali su sve radove novinara i

raznih novina. Ja sam bila menadžerka za informacije pa sam na kraju svu arhivu prebacila u elektronsku arhivu, znači kada su stigli kompjuteri. Mogla sam vrlo brzo da šaljem potrebne informacije novinarima. I jednog dana sam u arhivi pronašla jednog starca, oca *Public Relations*, to su odnosi sa javnošću i marketing. Imao je 94 godine, Edvard Bernis (Edward Bernays) i ja rekoh: „I ja ću to da radim“. On je bio unuk Sigmunda Frojda. Hoću da intervjuišem Edvarda Bernisa, jer sam otkrila da je živ, bio je u Bostonu, blizu Harvarda. Pozvala sam ga telefonom, on mi je rekao da dođem i otišla sam. Edvard Bernis je ostao fasciniran mojom vitalnošću, kako sam mogla prvo da se izlečim, da se podignem i da se toliko mnogo borim. Naučio me je dvanaest pravila za uspeh. Kako da uspem; ostala sam tri dana kod Edvarda Bernisa, u njegovoj kući, kod tog starog čoveka. On je bio pripremio jednu smrznutu ribu iz zamrzivača, polupečenu i naravno nisam mogla da je jedem. Pozvao je sve profesore sa Harvarda i svi su jeli osim mene. Rekoh: „Ovo je smrznuto.“ On reče: „*This is good for you*“, „Ovo je dobro za vas“. (smeje se)

Četvrti deo

Kako bilo, on mi je dao osnovna znanja o tome kako da postignem uspeh, kako pozitivnim razmišljanjem i strategijom čovek može da eliminiše sve svoje sumnje koje ima u glavi. Nikada neću da zaboravim, to je bio početak mog profesionalizma. Vratila sam se, objavila taj intervju i počela da radim sa izbeglicama, da ubedim izbeglice da mogu da promene život. Bilo mi je ušlo u glavu da to radim sa izbeglicama: „Hajde more, jer možete da promenite život.“ Naravno da su mnogi od njih promenili svoj život, pristupajući pozitivno, s ljubavlju, s ljubavlju... Znači, svu porodičnu ljubav koju sam imala prenela sam na izbeglice i migrante. Zbog toga sam naučila sve američke zakone, sve sam naučila, jer sam morala da regulišem svoj status, a kako bih regulisala svoj status naučila sam sve zakone. Kada sam naučila sve zakone, počeo je rat na Kosovu, ali pre početka rata na Kosovu, počeli su da dolaze migranti. Svi advokati Albanci su im uzimali po deset hiljada dolara i ništa nisu rešavali. Počela sam sama da im sređujem papire, pisala sam im biografije jer sam tada postala spisateljica. Beležila sam njihov život onako kako je, pisala sam na engleskom i to je izgledalo snažnije nego u stvarnosti. Više od dve hiljade ljudi je dobilo politički azil sa papirima koje sam sredila. Sve te papire sam sređivala besplatno, uštedeli su na troškovima kojima bi platili davokate. Šta sam drugo radila? Ne znam šta sam drugo radila, radila sam puno stvari.

Ušla sam u svet migranata i izbeglica i tu sam počela da se bavim ženskim pravima, znači, htela sam... 1993. godine je osnovano udruženje „Sestre Ćirijazi“, pošto sam bila glumica, bila sam umetnica, uvek sam režirala predstave. Radila sam monologe, radila sam koreografiju kola. Napravila sam pozorište, ne konvencionalno, već moderno, improvizovano i priređivala sam predstave po Njujorku i na drugim mestima. Na primer, imala sam veće poezije uz violinu, violinista je bio Belgijanac, a ja sam koristila svoju poeziju, unajmili smo prostor, violina je bila bela, a on skroz crn, on je bio protiv rata u Iraku. Znači, uvek sam bila protiv nečega. Protiv pritiska, protiv Iraka, protiv rata. Uvek sam bila za to.

Odlučila sam da predstave više ne radim sama, već da se posvetim udruženju „Sestre Ćirijazi“, njima sam ponudila, jer ako nastavim da izlazim u javnost kao Šćipe Maljuši, nema toliku važnost, iako ja radim pa radim. Hajde da to uradimo u ime udruženja „Sestre Ćirijazi“, vi ćete da steknete popularnost, a ja dobijam potreban prostor, mi ostajemo poznati kao Albanci, jer ionako nestajem kao Albanka, asimilacija uzima svoj danak. I oni su pristali, prvih deset godina su radili na volonterskoj osnovi, a mi smo te '93, okupile prvih trista žena i tako je zajednica počela da se budi, žene su počele da se obrazuju. Radili smo danju i noću.

Kada je počeo rat, država nas je pozvala, jer smo bili jedina organizacija žena, i rekla: „Mi ćemo da vas finansiramo, daćemo vam sto devedeset hiljada dolara, a vi treba da se bavite izbeglicama, da ih naučite veštinama koje će da im pomognu da se zaposle. Omogućite im da steknu veštine, evo novca.“ Pozvali su me u Udruženje i rekli: „Izabrali smo te za izvršnu direktorku, hajde.“ Veze sa mozgom nisam imala gde da počnem, trebalo je da počnem iz početka, sa organizacijom, kakva organizacija... Ja sam bila umetnica. I otišla sam, iznajmili smo jednu kancelariju u hotelu „Njujorker“ i tako smo počeli. U toku jedne godine uspela sam da povećam budžet na milion i osam stotina hiljada dolara. Počeli smo od jednog radnika i stigli do šesnaest radnika. Otvorili smo tri kancelarije i imali dvadeset dva programa godišnje. Ni država nije imala dvadeset dva programa godišnje, tako da smo uspeli da mobilizujemo zajednicu od oko tri stotine hiljada ljudi u Njujorku. Učestvovali smo u demonstracijama, povećali smo fondove. Održavala sam predstave i radila zajedno sa Olimpijom Dukakis, Vanesom Redgrejv, Iv Ensler i sa mnogim drugim čuvenim ljudima kojima je bilo mnogo žao albanskog naroda. Šta sam pričala? Rekla bih: „Hajde, hajde da napravimo predstavu, hajde, da prikupljamo sredstva.“ Jednu predstavu smo dali na Brodveju, prikupili smo dvadeset šest hiljada dolara za dva sata. Tako smo prikupili mnogo novca koji smo slali na Kosovo preko udruženja „Sestre Ćirijazi“. „Sestre Ćirijazi“ su nam mnogo pomogle dok smo bili na Kosovu, savetovale su nas tako da smo započeli saradnju sa Igbale Rugovom, Safete Rugovom, sa Martom Prekpaljaj i mnogim drugima, čijih se imena trenutno ne sećam.

Moj povratak na Kosovo se dogodio nakon petnaest godina, 1995. godine kada su me dočekali kao princezu, to nikad ne zaboravljam (plače). Bio je to mnogo bolan povratak zbog toga što sam mnogo volela svoju zemlju i moj narod, ali sam htela mnogo više. Nisam mogla da trpim bol koji je imala moja porodica i svi moji ljudi. I Igo i Safete su tada objavile svoju prvu knjigu poezije „Za tebe“. Safete mi je ukrala rukopis poezije kada je bila u Njujorku, ukrala je jer ja razbacujem stvari bez veze, ne gledam gde šta ostavljam. Donela je moj rukopis na Kosovo i organizovala večeri poezije dok su ovde još bili srpski vojnici sa puškama. Mene Srbi nisu dirali dok sam bila na Kosovu jer nisam izgledala kao neka Albanka koja dolazi iz Amerike, više sam ličila na neku *Škinu* (pogrdan naziv za Srbe). Slobodno sam išla po Peći, a oni me nisu dirali, misleći da sam Srpkinja.

Veče poezije u Peći je održano u nekom kafiću pored reke, zatvorili su prozore... Zatvorili su prozore crnim zavesama i nisu smeli da pale svetla da ih Srbi ne primete – čitali smo poeziju pod svetlošću sveća. Nisam imala snage da čitam svoju poeziju tako da su neke žene čitale moju poeziju dok je neko to pratio uz klavir. Znači, toliko je bila izražena ta želja da očuvaju umetnost živom, da ožive uspomene. Ja to ne mogu da zaboravim, nisam mogla da se upustim u te moje uspomene, nisam imala snage, one su za mene bolne, veoma bolne. Izbegavala sam da se vratim, pitali su me zašto se ne vraćam na Kosovo? Nisam imala emocionalne snage da se vratim, nisam mogla da izdržim bol mog naroda.

Sa aktivnostima u udruženju „Sestre Ćirijazi“ smo počele 1993. godine kada su neke žene iz zajednice preduzele korake da osnuju udruženje. Ščipe Biba je bila osnivačica udruženja, dok sam ja bila umetnica koja je pravila predstave. Pridružila sam im se, jer sam bila mnogo kreativna, tako da smo mislile da bi bilo dobro da organizujemo razne predstave i da prikupimo što je moguće više sredstava. Sećam se da, kada smo objavile osnivanje udruženja „Sestre Ćirijazi“, došlo je tri stotine žena i...kada je u restoranu Šaćira Gašija „*La rondine*“, zapevao Paraškevi Simaku... Svi muževi su poludeli: „Šta vi hoćete sa našim ženama? Zašto zovete naše žene?“ To veče je proteklo veoma dobro, ali su nas sledećeg meseca ometali. Opet smo se skupile, opet su pale sumnje šta mi to radimo, šta se tu priča, da slučajno ne činimo nešto loše. I, odlučile smo da nagradimo muževe, sve one muškarce koji su bili aktivisti u zajednici. Pozvali smo ih i dodelili im priznanja na drugoj organizovanoj večeri, kako bi se

uverili da to što mi radimo nije ništa loše. Naprotiv, želimo da služimo našem narodu sa informacijama koje su im potrebne. I aktivnosti su počele, sećam se novina „Iliria“, nakon što su primili priznanje, oni su nam ustupali dve srednje stranice svake nedelje kako bismo pisale o našim aktivnostima. Televizija „Viktoria“ nam je ustupila petnaest minuta programa da bismo izvestile o našim aktivnostima u našoj zajednici, tako da smo počele sa velikim brojem aktivnosti. Tokom rata, izbeglicama...mi smo radile volonterski čitav niz godina, od 1993. do 1999. godine, šest godina zaredom, stalno smo održavale razne manifestacije, aktivnosti, pomagale ljude u prevođenju, i u slučajevima kada su tražili politički azil, kada su se prijavljivali institucijama za emigraciju. Bile smo im kao majke, bile smo otvorena vrata za zajednicu. Nismo imale kancelarije, već smo radile kod kuće i ljudi su znali gde da nas traže. Znali su gde da nas traže, tako da smo funkcionisale kao jedan centar. Pred sam početak rata, počela je naša glavna aktivnost kada su stigle izbeglice. Pre nego što su izbeglice došle, mi smo organizovale koncert klasične muzike gde su se skupili umetnici Albanci iz svih krajeva, iz Tirane, iz Pariza, iz Irske, iz Grčke, sva velika imena su učestvovala na koncertu ozbiljne muzike, koji je održan nedelju dana posle ubistva porodice Jašari, i te noći je bilo kao da se održao mevlud,¹ takav je bio doživljaj, tako da je sve zvučalo tužno, od Čiftelije do Mocarta, i mi smo te noći osetili nacionalno ujedinjenje preko umetnosti. Jedno oplakivanje porodice Jašari. Tako, bili smo veoma povezani sa Kosovom i sa svim patnjama našeg naroda na Kosovu i sve ono što su doživljavali tamo, mi smo preživljavali slično, jer smo ovde imali porodice, ovde smo imali društvo, mi smo patili zajedno sa narodom.

Država nam je 1999. godine dala neka sredstva, sto dvadeset hiljada dolara da otvorimo kancelariju za izbeglice sa Kosova i mi smo sa tim malim fondom otvorili kancelariju sa dvoje ljudi. Bile smo ja i Venera Bekteši, jedna mlada devojka, i za samo godinu dana mi smo povećale taj fond na milion i osam stotina hiljada dolara. Onda smo primili na posao šesnaest radnika koji su bili izbeglice, otvorili smo tri kancelarije, emitovali smo naš televizijski program, imali smo naš radio-program, imali smo nas list „Shpresa“, „Nada“, koji je deljen po čitavom svetu. Imale smo dvadeset dve aktivnosti za grupe od dece do majki, aktivnosti u oblasti obrazovanja, prilagođavanja životu u Americi, aktivnosti za zapošljavanje, sve aktivnosti koje su potrebne jednoj zajednici. Tako smo počele da uzdižemo zajednicu, da je podržavamo, da je zabavljaju naši umetnici – mi smo to godinama radili. Pre nedelju dana, udruženje „Sestre Ćirijazi“ je proslavio dvadesetu godišnjicu rada, koje i sada radi tu i tamo, u otežanim uslovima, jer su fondovi završeni, program je završen, jer su se ljudi vratili kućama, ali poneko i dalje radi volonterski. Tokom ovog perioda mi smo se mnogo namučile, održavale smo veze sa udruženjem „Sestre Ćirijazi“ na Kosovu, preko kojeg smo slali mnogo sredstava iz Amerike na Kosovo, zatim smo zvale u goste ljude sa Kosova da bi obavestili zajednicu o situaciji i na taj način je motivisali da nas ne zaboravi. Bile smo tu kada bi neko umro, kada bi se neko rodio, kada su se venčavali, kada su se razdvajali, naše udruženje je bilo tamo gde je trebalo da pruži pomoć bilo kojoj porodici. Pomagali smo deci kada je trebalo da operišu srce, pomagale smo u školovanju, davale smo razne stipendije.

Sećam se jednog slučaja kada sam došla 2003. godine. Došla sam sa grupom mladih iz Amerike da budemo sa siročićima iz Male i Velike Kruše, doneli smo mnogo knjiga i robe za siročad. Došli smo iz Turske autobusima i kada smo se zaustavili na Kosovu, naravno u ovim autobusima je bilo i trgovaca koji su išli u Tursku da kupuju robu, kada smo se zaustavili na granici, mnogo smo se plašili da ne oduzmu robu koja je dolazila iz Turske. Mi smo se zaustavili, imali smo oko dvadeset velikih kofera za siročad, za oko dvadeset pet mladih uzrasta od petnaest do dvadeset godina. I, nakon sat vremena čekanja, došao je jedan mladić i pitao: „Ko je ovde Šćipe Maljuši?“ Ja sam izašla. On reče: „Šćipe Maljuši, da li mogu da te zagrlim?“ (nasmejala se) Rekoh: „Možeš, brate moj, možeš. Hajde, srećno bilo, a ko si ti?“ Reče: „Ja sam dečko koga si ti zaboravila, ali je tebe nisam jer si mi dala stipendiju kada sam bio u Americi u srednjoj školi i ti si me upisala na fakultet. Završio sam fakultet, a danas sam direktor

na granici. Zato, dobrodošla na Kosovo. Koji je tvoj autobus?“ „Ovaj.“ „Ne dirajte ovaj autobus!“ Rekoh: „Spasio si siročad brate, jer ove torbe nisu ni za mene, ni za vas, već za siročad.“ Reče: „Ništa ne brini, samo napred.“ Suze su mi navrle na oči, šta znači kada se učini nešto dobro, to se nikad ne zaboravlja. Ja sam zaboravila tog dečka, nisam znala ni ko je on, a takvih slučajeva je mnogo, jer udruženje „Sestre Ćirijazi“ je pomagalo ljudima.

Donjeta Beriša : Koje uspehe vi smatrate najvećim?

Šćipe Maljuši: Vala, kada sam bila dete, imala sam veliku želju da naučim sve jezike sveta, na kraju sam uspela da razumem sve svetske jezike kroz jednu reč: ljubav. Jer ljubav je kod svake nacije, svake države, kod svake rase ista, i svaki čovek to prepoznaje bez reči. Uspela sam da pružim i da prihvatim ljubav od svih različitih nacija. Mislim da je moj najveći uspeh to što sam uspela da svoju ljubav prenesem van svih granica i da budem ambasador naroda za humanost i ljubav; taj veličastveni osećaj za ljubav smo nasledili od naših dedova i pradedova. Ja sam se mnogo trudila da sačuvam te vrednosti dede i pradede i to smatram svojim najvećim uspehom. Ne pričamo o završenim školama i o stotinama diploma i nagrada koje sam dobila, to nije ništa u odnosu prema ovoj ljubavi koja gori kao vatra i koja nastavlja da gori za ljude koji su oko nas i za one koji su van zemlje. Zbog toga, ko me poznaje, bilo da je iz Indije, Avganistana, Bliskog Istoka i svuda gde putujem, svako ko me poznaje misli da smo svi Albanci takvi, jer ja to tako objašnjavam. Ovo je za mene uspeh. I, postoji i nešto drugo, ja zasmejavam ljude na svim jezicima, bez obzira bili oni Kinezi ili Afrikanci, uspela sam da ih svojim humorom nasmejem, a to je veoma težak posao. Ali, to je moj najveći uspeh – da učinim ljude da se smeju i da na trenutak zaborave patnju, na svakom jeziku i u svakoj zemlji gde ja putujem, da se svi smeju (smeje se).

Da, bilo je to tokom rata, pre nego što je rat počeo, bila sam prva žena sa Balkana koja je dobila politički azil u Americi, šest godina mi je bilo potrebno nakon što su počeli nemiri 1981. godine, kada su počele studentske demonstracije. Kada su '90-tih Srbi izbacivali ljude sa posla, kada su zatvarane škole, postala sam veoma aktivna, učestvovala sam u svim demonstracijama, pisala sam mnogobrojne članke, bio je to moj početak, angažovala sam se i kod američkih porodica, učestvovala sam na debatama na televiziji, na debatama i sa Srbima. Godina 1993. je bila ključna, kada sam počela da se bavim ljudskim pravima i kada sam učestvovala u jednoj debati na kojoj je bio i jedan advokat, Srbin, Srđa Popović, koji je bio veoma poznat i veoma sposoban, zatim ambasador Bosne i jedna ambasadorica iz Hrvatske. Ali organizatori nisu bili otišli da ih dočekaju pa je neko predložio mene i ja sam pristala da učestvujem. Nedelju dana sam istraživala, utvrdila broj ubijenih na Kosovu, broj žrtava, sve sam istražila i naučila napamet. Muškarci iz zajednice su došli noć uoči debate i rekli mi: „Bolje je da se povučeš, ako nam ukaljaš obraz kuku tebi, jer je ovo veoma važan trenutak. Neka izađe neki muškarac umesto tebe, jer si ti žensko, ti ne znaš.“ Ja im rekoh: „Ja ću da vam osvetlam obraz.“ Napamet sam naučila sve rezultate istraživanja. Izašao je Srđa Popović, bio je veoma sposoban advokat, imao je veoma uspešan nastup, bili smo na nekom Univerzitetu, sala je bila puna, svi mediji su bili tu. Pričao je ambasador Bosne, mene se ostavili poslednju, rekla sam im da se nešto ne osećam dobro: je l' mogu da budem poslednja. Svi su rekli šta su imali da kažu, ja sam razumela šta su rekli, kada sam počela rafalno... ostali su bez teksta. Niko... tišina, niko nije imao šta da kaže. Iznosila sam činjenice, ne osećanja, samo činjenice! Ove godine ovoliko njih je ubijeno, ovoliko je silovano, ovoliko proterano iz zemlje. Šta se onda desilo? Ustala je jedna Srпкиnja i pitala: „I šta vi predlažete da se učini?“ Nikada to neću da zaboravim, bilo je to 1993. godine, ja sam ustala i rekla joj: „Rat! Mi moramo da ratujemo da se spasimo.“ Sada ne bih rekla to što sam rekla tada, ali tada sam u srcu želela da dobijemo rat, jer patnja je bila dostigla kulminaciju. I sada se sećam tog trenutka, znaš, jer mi smo bili mladi i imali jak motiv, kada sam ustala i rekla: „Rat!“ Rat je došao šest godina posle, ali kako se

odvijao? Nije se desio jer smo mi počeli, već se desio zato što su nas skoro pobili. Zato sam se kajala zbog reči izgovorenih u to vreme.

Počela sam da saradujem sa raznim američkim organizacijama, a ljudi iz naše zajednice su bili radosni što sam bila na televiziji i što sam im osvetlala obraz... Bio je to jedan od nastupa koji im je osvetlao obraz. Od tog momenta je počela moja aktivnost u vezi sa ljudskim pravima. Borili smo se, vala, srcem i dušom zajedno sa udruženjem „Sestre Ćirijazi“ na Kosovu, mnogo smo radile. Uljučilo se i udruženje „Women’s Comission“, Komisija žena, iz Njujorka, bila je tu pokojna Meri Dijaz, jedna veoma sposobna žena koja je pomagala migrantima, izbeglicama, svima. Ona je mene mnogo volela i mnogo mi je pružila. Kada je izbio rat, ona me je poslala u Albaniju zbog izbeglica. Ja do tada nisam imala iskustva sa izbeglicama. Ali ona je verovala da ću da izađem na kraj, i zato me je poslala. I tako sam stigla u Albaniju zajedno sa izbeglicama, prikupili smo mnogo sredstava, raspodelili smo sredstva, otkrili nepravde koje su nanete izbeglicama u Albaniji. Otkrili smo mnogo stvari... Tako, uradili smo mnoge stvari i ja sam se osećala veoma ponosnom. Na žalost, razbolela sam se u Albaniji, tako da sam bila primorana da prekinem radi i da se vratim. Ali, vratile smo se opet kasnije.

Prvog dana nakon oslobođenja Kosova, mi smo ušli zajedno sa udruženjem „Sestre Ćirijazi“, zajedno sa vojskom. Nakon vojske, mi smo bili prvi koji smo ušli na dan oslobođenja. Dok sam išla ulicom u Prištini, odmah su mi prišli: „Ah, Šćipe Maljuši, dobrodošla u zavičaj.“ Nisam znala ko je. „Je l’ mogu da te zagrlim?“ „Može bre *bac*², zagrljaj.“ I on me je zagrlio. „Eh, dala si nam nadu u Albaniji bre, spasila si nas u Albaniji.“ Ja ih nisam spasila, ali ponekad jedna topla reč spašava život, zbog toga što daje nadu. I te reči su davale nadu ljudima, pa im je izgledalo da sam ih ja spasila. Tako da se i dan danas nešto slično dešava sa ljudskim pravima. Sada sam van granica Kosova, van granica Balkana, putujem po svetu. Ne borim se emocijama za ljudska prava, ali koristim emocije za lečenje i za rehabilitaciju kao i za iznošenje činjenica da ljudi koji ih čuju ostaju bez reči. Jer svako ima neki problem. A ljudska prava se zloupotrebljavaju u mnogim zemljama na razne načine, zato je naš zadatak, posebno nas aktivista, da se bavimo tim pravima.

¹ Pomen kod muslimana.

² Način obraćanja starijim muškarcima iz poštovanja

Peti deo

Donjeta Beriša: Kažite nam nešto o vašem iskustvu u radu u američkoj vojnoj bazi.

Šćipe Maljuši: Kada sam se vratila na Kosovo, tražili su od mene da radim u vojsci... u NATO-u, u Bondstilu, u kampu Bondstil sa američkim vojnicima. Stigli smo prvi, tamo je bilo sedam i po hiljada muškaraca, a ja sam bila jedna od prvih žena tu sa njima. Tako mi Boga, nije dobar osećaj da budeš u jednom kampu zajedno sa sedam i po hiljada muškarca. Nijednu primedbu nemam, nisu mi učinili ni najmanje zlo, ali zbog činjenice da sam okružena tolikim brojem muškarca nisam se osećala slobodnom. I šta da radim, šta da radim? Išli smo u razne misije po selima, jednom smo išli na vrh neke

planine blizu granice sa Srbijom, gde su živeli Srbi. I, tu smo spavali – u planini, bilo je teško, svi oko mene muškarci, ja žensko. Za bilo koju biološku potrebu, nije bilo lako jednoj ženi da bude u vojsci.

Dok sam radila, dođe jedan Srbin, prošao je tuda sa sedam pasa. Meni su bili pokrili ime jer nisu hteli da shvati da li sam Albanka ili Srpkinja. Nisu rekli da znam srpski i, u prolazu, taj Srbin priča... Ja sam prevodila kapetanu, pita ga kapetan: „Kako vam je ovde?“ On: „Ne pitaj, sa Albancima se ne živi.“ Kapetan je pocrveneo, jer je znao da sam Albanka. Pitala sam ga: „Zašto, šta su vam radili Albanci?“ „Oni su divlji ljudi. Evo, ukrali su Savi sedam krava, sedam krava su mu ukrali.“ Pita ga kapetan: „Da li ste obavestili KFOR?“ „Jes more, obavestili smo KFOR.“ „I šta je bilo? Da li vam je KFOR pomagao?“ „Da, KFOR nam je vratio šest, jednu su zaklali.“ (smeje se) Gleda me u oči i kaže: „Vidi sestro, ne dao Bog da imaš nešto sa Albancima. Čuvaj se njih!“ (smeje se) Ja mu rekoh: „Hajde, hajde, biće dobro. Nisu svi tako loši“ i ostavimo ga da ide. I, razmišljam ja, kako da ubediš ovog čoveka? Na primer, našla sam se u nezgodnoj situaciji: niti da stanem u odbranu, niti da se angažujem, morala sam samo da prevodim. Ali žalim taj momenat, bio je to momenat koji se pamti, jer dođe trenutak kada neprijatelja gledaš u oči, a ostavljaš ga da prođe. I ja za sebe kažem: od tog trenutka se ne mirim sa uvredama ljudi nižih od mene i da ih pustim tako da prođu, jer kad se ne miriš, one su...

Posle, šta da radim, šta da radim? Pomislih, ja znam da gatam, i rekoh im... Nisam znala šta da radim u bazi, tu ponekad ne bismo ništa radili po tri nedelje, četiri nedelje, ništa nije bilo da se radi, samo da se poludi. Hajde da im gledam u šolju, rekoh vojnicima: „Hoćete li da vam gledam u šolju?“ Napravi ti se red za gatanje, proćuh se, ne pitaj. Od najnižeg do generala su me zvali da im gatam, dali su mi dve medalje za moralnu pomoć koju sam pružala vojnicima (smeje se). Neki vojnici su izvršili samoubistvo, bilo mi je žao. Želela sam da ih podržim, da se ponašam dobro prema njima, zato sam im pričala pozitivne priče dok sam im gledala u šolju.

Da, ja sam jedna od prvih feministkinja kada je feminizam počeo sa Glorijom Stajnem. Eh, ja sam bila feministkinja. Šta podrazumeva feminizam? Uzdizanje žene, slobodu za žene, slobodu izbora za žene, poštovanje prema ženi, pravo žene da živi kako ona hoće. Žena treba da se ceni onako kakva je i da joj se pruži šansa da stvara isto kao i muškarcu. Čitav život mi je prošao u nastojanju da dokažem da sam ista kao i brat, da sam ista kao muškarci iz razloga što i ja imam mozak koji radi. Imam prava, ja sam ljudsko biće. Umesto mene ne treba niko da razmišlja, jer ja mogu da mislim sama o sebi. Nema potrebe da neko odlučuje umesto mene, ja odlučujem sama. Zato, kao pionirka feminizma, ja sam primer jer sam sama izbrala da živim život kako hoću i živim kako ja hoću i veoma sam zadovoljna time. Sa životnim izazovima se suočavam, suočavam se sa bolestima, sa padovima, sa udarcima koje život donosi. Ali nikad se ne žalim što sam deo života, ali aman, živim život kako ja hoću – ja sam feministkinja. Ali sada se izraz feministkinja ne koristi, počeo je da se koristi na pogrešan način. Proširio se na pogrešan način. U želji da dokažu da i žene imaju prava, one su postale kao muškarci. Počele su da oblače pantalone, počele su da se ponašaju kao muškarci, počele su da se nadmeću. Zbog toga, to nije feminizam. Feminizam je postojanost žene i njeno pravo da postoji i da radi. Mi smo izgubile ženstvenost u ime feminizma i tu su pogrešile sve žene, jer samo smo prolongirale stvari, jer radimo mnogo a plaćene smo manje nego muškarci. Završavamo poslove u kuću, u porodici, rađamo i stvaramo karijeru. Ali, telo žene nije napravljeno da izdrži toliko mnogo, tako da su počele da stare pre vremena, počele su češće da se razboljevaju.

Tako da za nas, sada feminizam nije u prvom planu i žene ne znaju kojim pravcem da idu, kako da pravim imenom nazovu prava žena. Ja sam među prvima...

Bila sam na jednoj konferenciji, baš imam želju da ti ovo ispričam (obraća se kamermanu). Bila sam na jednoj konferenciji koja se zvala „Jačanje žena u Njujorku“ i Glorija Stajnem, koja je bila majka feminizma u to vreme, došla je da održi govor. Ona se udala kada je imala šezdeset godina, nije se udavala do šezdesete. Kada je držala govor imala je šezdeset šest godina, muž joj je bio umro, a ona je plakala na sceni. Kada su pitali da li neko ima nešto da kaže, ja sam podigla ruku. Podigla sam ruku da joj kažem kakav je uticaj imala na moj život. Ustala sam i rekla joj: „Vidite, čitav moj život je prošao gledajući vas na televiziji i čitajući vaše knjige o feminizmu. Moja majka mi je govorila: „Kada ćeš da se udaš?“, a ja bih joj rekla: „Gledaj, more, ova Glorija Stajnem se nije udala, zašto ja treba da se udam?“ I, kada sam se ja jednog dana, nakon dvadeset godina, vratila kući, ona mi je još s vrata rekla da je videla da se Glorija Stajnem udala u šesdesetoj godini: „Hajde, hajde, ona žena zbog koje se ti nisi udala, ona se sada udala. Hajde, gledaj, gledaj!“ Ja sam se smejala i bila sam iznenađena, jer sam shvatila de se Glorija Stajnem udala.“ Ona se nasmeja i reče: „Reci tvojoj majci, da imaš još vremena za udaju. Nemoj da žuriš, kada budeš odlučila, tada ćeš da se udaš.“ (smeje se)

Evo ja sam sa ovim završila feminizam; kada joj je umro muž, rekla sam da je ona opet slobodna (smeje se). Eh, feministkinje nemaju potrebe da se udaju... Eh, to je za mene feminizam.

Imala sam fantastične snove. Želela sam da budem glumica, mislila sam da, kada budem došla u Ameriku, da ću da odem u Holivud da postanem glumica. Ali kada sam stigla u Ameriku, nisam mogla da postanem glumica jer nisam znala dobro jezik, a život mi je nametnuo nešto drugo. Morala sam da živim, a da bih preživela morala sam da promenim pravac. Umesto da postanem glumica, ja sam postala spisateljica. Moj drugi san je bio da postanem spisateljica. Oba sna sam ostvarila: postala sam glumica i spisateljica, jer sad glumim tokom mojih predavanja koje želim da ljudi shvate. Sama glumim, sama pišem uloge, sama pišem dijaloge, sama pišem moje knjige (smeši se). Moji snovi su ostvareni; u Ameriku sam otišla da obidem svet, obilazim svet i pomažem ljudima. Ovo su bili moji snovi, dosta sam stvorila, zadovoljna sam. Stekla sam slavu više nego što sam očekivala, ali ja ne živim zbog slave. Za mene je sada najvažnije da budem u službi Boga, da pomognem ljudima i u službi sam dobrog, u službi sam istine. Ovo je za mene poslednja faza života i ja želim da se moj život završi u svetlu. Da se moja ljubav pretvori u svetlost, da zgreje srca ljudi gde god idem i da im ulivam nadu. Ovo je moj posledni san i ja radim da se on ostvari. Moja istorija na Kosovu se zaustavila, ona je u mom srcu, u mojim sećanjima sa svim vrednostima mojih predaka. Pošto sam mnogo rano otišla od kuće, nisam doživela vašu albansku transformaciju u modernizam, niti sam je prihvatila jer nisam deo te transformacije. Znači, otišla sam u vreme kada su stare vrednosti bile nešto sveto. Kada sam došla, recimo, da radim u Avganistanu, te moje vrednosti i moje vaspitanje tog vremena su bili slični sa današnjim vrednostima u Avganistanu. Recimo, kada sam videla kuće u Kabulu, njihovi zidovi su bili slični našoj kući u vreme kada je tu živela naša baba, u kojoj sam i ja živela, i gde je vladao sličan miris, čak je i ponašanje tih ljudi bilo slično ponašanju moje babe. Znači, za mene, uspomene su oživele u Avganistanu i one su postale realnost. I ja pokušavam da u toj realnosti pomognem njihovoj transformaciji u modernizam. Znači, ja sam samo most između uspomena i realnosti koji pomaže ljudima da pređu iz jednog u drugi period. To mi je mnogo pomoglo, jer su me mnogo ojačali vaspitanje koje mi je dala moja baba kao i sećanja na nju, pokazali su mi pravac kuda treba da idem i utisnuli mi neke navike i način ponašanja koji su slični u bilo kojoj kulturi, tako da to ljudi prepoznaju. Zbog toga, ja vrlo lako komuniciram sa različitim kulturama, zbog ovih vrednosti i vaspitanja.

Donjeta Beriša: Koji su izazovi koji stoje pred ženama u Njujorku u poređenju sa ženama ovde?

Ščipec Maljuši: Ovde na Kosovu? Aha! Vala, moji veliki problemi u Njujorku su rezultat različitog nivoa obrazovanja ljudi. Recimo, žene iz Albanije su bile mnogo obrazovane, bilo je veoma teško, one su iz

jednog mesta gde su patile i došle su u drugo mesto gde su još više patile. Međutim, žene iz Albanije su bile mnogo pametne, one se nisu hvatale odmah za metlu, nisu odmah počele da čiste da bi obezbedile zalogaj, već su se odmah upisivale na univerzitete, trpele su mnogo i mi smo morale da se ponašamo dobro prema njima. Bilo nam je mnogo teško da im nađemo adekvatan posao, jer kada dolaziš kao emigrant, ti počinješ sa dna, nema tu... možeš da imaš završeni master, možeš čak da imaš i završen doktorat, ali ljudi nisu imali hleba da jedu jer nisu znali engleski. S druge strane, naše žene koje su pobile od rata nisu imale znanje, niti su poznavale sredstva za rad. I, mi bismo ih uzele na posao ali one nisu znale da rade, pa su još bile uvređene kada bismo pokušali da ih naučimo, zatim tu je bilo pitanje kulture i prilagođavanja. Na primer, mi smo bili nevladina organizacija, ali smo morali da radimo profesionalno jer su nam donatori davali sredstva, tražili su izveštaje, tražili su u svakom trenutku izveštaje, ali one nisu znale da prave te izveštaje. Nisu znale da rade kako treba i imale su problema zbog prilagođavanja. Dodatni problem je bio i to što je izgledalo kao da je vreme stalo i za našu zajednicu. A ja sam htela da oni budu na nivou Amerikanaca i da njihove vizije budu mnogo šire od vizija koje je imala zajednica. Ali mi nismo uspeli da ih uzdignemo nešto više zbog njihovog otpora. Ponekad je bilo mnogo teško da saradjujemo sa njima. Želeli smo da idu napred, a oni nas vuku unazad.

Ovde na Kosovu je jedna druga vrsta muke, ovde postoji napetost između ljudi a i ljudi se plaše uspeha. Kada vide da neko gradi napred, učiniće sve da ga unište jer su navikli da budu žrtve. A kad je čovek žrtva, on ne vidi svetlo, samo sedi, plače i kuka – sve oko sebe vidi samo crno. I za ono što je dobro, kaže da je loše. Tako da... Kada sam došla u Veliku i Malu Krušu, bili smo u obe... Kakva se samo tragedija desila tim ljudima tokom rata: ubijeni su svi muškarci, ostale su žene bez ikakvih mogućnosti za život, bez sredstava, bez ičega u jednoj totalnoj depresiji. Kako da njima kažem: „Da li vi možete da radite?“ Eh, Marta Prekvukaj je radila sa tim ženama, jedna fantastična žena koja se nikada nije predavala. Na primer, ja ne bih mogla da imam takvo strpljenje sa njihovom depresijom, ali ona se nikada nije predavala. Evo vidite šta te žene iz Kruše rade nakon deset godina: otvorile su biznis, prodaju sir, mleko, kiselo mleko, turšiju, idu na konferencije širom zemlje i predstavljaju svoje proizvode. Je l' vidite da može? Stale su na svoje noge jer su shvatile da dok god sebe gledaju samo kao žrtvu, ni Bog im ne pomaže. U trenutku kada preuzmete odgovornost, sva vrata počinju da se otvaraju. Žene iz Kruše su postale primer, one su primer kako život može da se pozitivno promeni. Zato je potrebno strpljenje, treba vremena da se postigne cilj, to traje čitavog života, nikada se ne završava, ne završava se ni tokom životnog veka jednog čoveka, ne završava se ni tokom životnog veka hiljadu ljudi, već je to jedna reka koja se teče, teče i teče, dok se čitava kultura vremenom menja. Evo, vreme moje babe je nestalo i svi ti ljudi su nestali, i kultura je nestala, a kod mene je ostala kao uspomena i kada budem otišla i one će da nestanu. Nema više, ništa neće da ostane. Recimo, te žene na toj slici (pokazuje na zid) su žene iz prošlosti. Skoro sve su nestale, osim njih dve koje su još žive. Sliku sam postavila tu da se prisetim da sam njihovo seme. Da ne bih zaboravila vrednosti ponašanja, strpljenje, nadu i lepotu. Imale su lepotu, imale su ljubav, imale su dobrotu, jer niko ne bi seo da sam pojedem zalogaj, a da ga ne deli sa drugima, sa komšijom, brinuli su o komšijama. Danas toga nema, danas smo samo za sebe, čak neki nisu ni za sebe. Zato treba da imamo mnogo strpljenja da bismo nešto promenili (nasmejala se).

